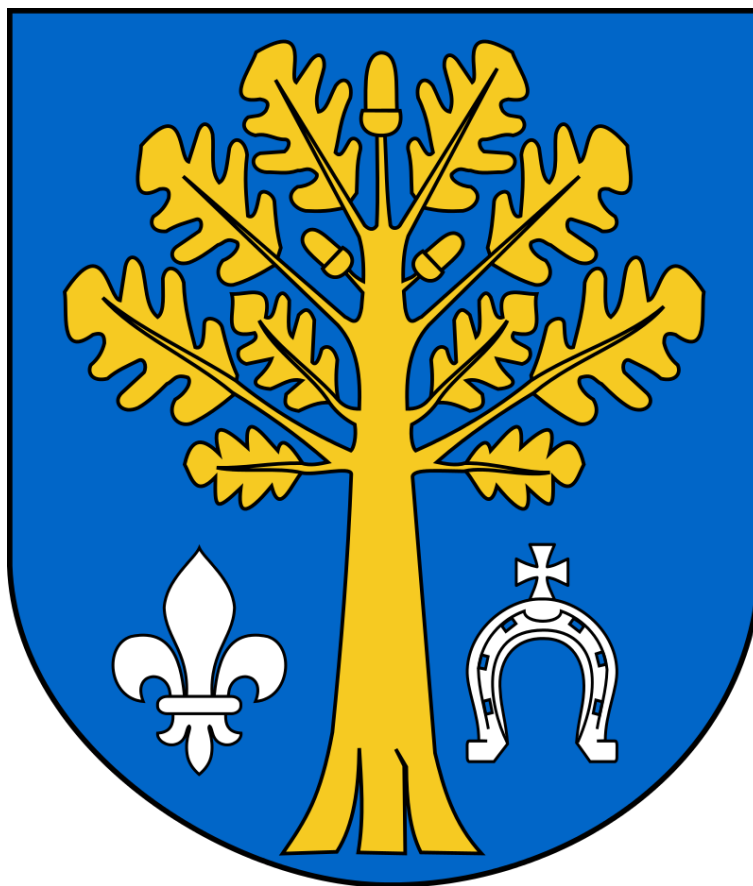


**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY KLUKI
NA LATA 2020 - 2023**



**OPRACOWANIE:
Jakub Danielski
gez.wroclaw@gmail.com**

PAŹDZIERNIK 2019

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	12
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	16
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	24
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	24
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	27
5.2.1. Charakterystyka gminy.....	27
5.2.2. Zarys historii obszaru gminy.....	28
5.3. Krajobraz kulturowy - zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	31
5.4. Dziedzictwo niematerialne.....	39
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	40
5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	40
5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	41
5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	42
5.7. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków	46
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT.....	50
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami ...	52
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	57
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	58
9.1. Dotacje	59
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	64
9.3. Środki europejskie.....	65
10. Podsumowanie.....	70
11. Bibliografia	71
12. Spis tabel, rysunków i zdjęć	72

1. Wstęp

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Kluki (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. GPOnZ określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Wójta, następnie po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania określonych w nim zadań.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy, jako jednostki podziału administracyjnego, a nie odnoszą się jedynie do władz gminy, których bezpośredni wpływ na działalność instytucji sprawujących w różnej formie opiekę nad zabytkami jest ograniczony tylko do nielicznych. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków,

które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3,** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4,** który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla

wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

- **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

- **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń

reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19,** który wskazuje, że „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2019 r. poz. 506), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

• **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1945 z późn. zm.). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania

i zabudowy. Ustawa stanowi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (Dz. U. z 2019 r. poz. 1186.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2019 r. poz. 1396), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1614 z późn. zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2018 r. poz. 2204 z późn. zm.). W rozumieniu ustawy celem publicznym jest między innymi opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1983 z późn. zm.). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo. Polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, instytucji filmowych, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (Dz. U. z 2019 r. poz. 688). W ramach ustawy gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 z późn. zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. tablic i urządzeń reklamowych.
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661) oraz **Rozporządzenie z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem**.
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczenia i noszenia.
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259).

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2019 r. poz. 917). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów” (art. 1).
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2018 r. poz. 574 z późn. zm.) która mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (Dz. U. z 2019 r. poz. 553).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowego gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Krajowego Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

• **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r. poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całość historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W Programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony

zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,

- rozwój kolekcji muzealnych - zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji do 2020 r. oraz w perspektywie do 2030 r., określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 została przyjęta Uchwałą Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu Strategii Rozwoju Kraju 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w ramach którego określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

• **Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030**

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Strategia Rozwoju Województwa łódzkiego 2020, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego, Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016 - 2019, Program rozwoju turystyki w województwie łódzkim na lata 2007 - 2020, Program rozwoju kultury w województwie łódzkim na lata 2014 – 2020, Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych;
- **powiatowym:** Strategia Rozwoju Powiatu Bełchatowskiego na lata 2015 - 2020, Program Rozwoju Lokalnego Powiatu Bełchatowskiego.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy. Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

• Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020 (SRWŁ 2020)

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020 została przyjęta uchwałą nr XXXIII/644/13 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 26 lutego 2013 r. Jest to aktualizacja strategii opracowanej na lata 2007 - 2020, która została przyjęta uchwałą LI/865/2006 przez Sejmik Województwa Łódzkiego dnia 31 stycznia 2006 r.

Jest to najważniejszy dokument samorządu województwa, który określa wizję rozwoju, cele oraz główne działania zmierzające do ich osiągnięcia. Zakłada, że polityka regionalna będzie realizowana na dwóch płaszczyznach: horyzontalnej oraz terytorialno - funkcjonalnej. Polityka horyzontalna obejmie swym oddziaływaniem obszar całego województwa. Złożą się na nią trzy filary rozwoju regionu dotyczące sfery gospodarczej, społecznej i przestrzennej, dzięki którym możliwe będzie osiągnięcie spójności w rozwoju na poziomie regionalnym (spójność terytorialna) pozwalającej na zrównoważony rozwój województwa łódzkiego.

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego jest przedmiotem obszaru priorytetowego Tożsamość Regionalna w ramach Sfery funkcjonalno - przestrzennej, której celem głównym jest: stworzenie rzeczywistego regionu społeczno - ekonomicznego posiadającego własną podmiotowość kulturową i gospodarczą.

W ramach obszaru priorytetowego Tożsamość Regionalna określono cel strategiczny, który brzmi: Umocnienie identyfikacji mieszkańców z województwem. Elementem wyróżniającym dziedzictwo kulturowe województwa łódzkiego są bogate zasoby dziedzictwa przemysłowego.

Tworzeniu jedności kulturowej regionu mają służyć działania utrwalające wspólne normy i zwyczaje, a tak-że stymulujące aktywizację i integrację społeczną. Kształtowanie świadomości terytorialnej odbywać będzie się poprzez edukację o charakterze regionalnym, przede wszystkim dzieci i młodzieży. Strategia wskazuje także cele szczegółowe, z których niektóre ściśle odnoszą się do problematyki niniejszego programu. Należą do nich:

- wspieranie oraz inicjowanie działań na rzecz przywracania, ochrony i kultywowania historycznych wartości regionu,
- rozwój i promocja kultury i turystyki w regionie,

- pobudzanie, kształtowanie i wzmacnianie kulturotwórczej funkcji ośrodków osadniczych.

Do głównych działań wskazanych w ramach obszaru priorytetowego Tożsamość Regionalna, których zakres przedmiotowy odnosi się do celów gminnego programu opieki nad zabytkami należą:

- rewaloryzacja historycznych układów urbanistycznych oraz obiektów wraz z ich otoczeniem i ochroną ekspozycji w tym zagospodarowanie obiektów związanych z historią regionu na cele kulturalne,
- wspieranie oraz inicjowanie działań w zakresie kreowania produktów regionalnych,
- wspieranie rozwoju różnorodnych przejawów życia kulturalnego oraz organizacji i ruchów regionalistycznych promujących tożsamość kulturową regionu.

GPOnZ wpisuje się w problematykę Strategii wojewódzkiej poprzez umieszczenie działań związanych z edukacją na temat historycznego dziedzictwa kulturowego gminy, mających na celu ożywienie pamięci na temat lokalnych zwyczajów i tradycji.

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego

Obecnie obowiązujący Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego został przyjęty uchwałą nr LV/679/18 przez Sejmik Województwa Łódzkiego dnia 28 sierpnia 2018 r. Plan określa cele i kierunki rozwoju przestrzennego regionu. Realizację zapewniają projekty finansowane ze środków własnych samorządu województwa, samorządów lokalnych, budżetu państwa oraz funduszy Unii Europejskiej. Podstawowym źródłem finansowania jest Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego.

W obszarze dziedzictwa kulturowego wskazano cel szczegółowy nr V. Region o dobrze zachowanym dziedzictwie kulturowym.

Dla osiągnięcia poprawy stanu zachowania dziedzictwa konieczne jest podejmowanie działań o charakterze naprawczym. Zakłada się w szczególności kontynuację już realizowanych procesów rewitalizacyjnych w obrębie zabytkowych założeń przestrzennych i inicjowanie nowych, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów oraz obiektów przedstawiających wybitną wartość oraz zagrożonych degradacją, w tym reprezentatywnych i zlokalizowanych w kreowanej sieci ośrodków historycznych. W tym kontekście pożądane jest stosowanie zasady dobrej praktyki wyrażającej się szczególną dbałością o zabytki będące w użytkowaniu instytucji publicznych oraz zagospodarowaniem obiektów nieużytkowanych przez podmioty publiczne.

Istotne znaczenie dla utrwalania niematerialnych komponentów tradycji regionalnej będą mieć poczynania ukierunkowane na wzmacnianie walorów i cech specyficznych definiujących wyodrębnione podregiony kulturowe. Zakłada się wspieranie i promowanie inicjatyw związanych z kultywowaniem lokalnego folkloru oraz zachowaniem różnorodności jego przejawów. Do zachowania ciągłości kulturowej przyczyni się kreowanie sieci ośrodków historycznych, głównie poprzez wzmacnianie instytucji kultury, w szczególności tych o zasięgu ponadregionalnym i pełniących rolę wiodącą, polegające przede wszystkim na podnoszeniu jakości infrastruktury, poprawie dostępności i rozwoju współpracy.

Wyznaczone kierunki działań i działania dla celu V.

1. Zachowanie materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez:

V.1.1. Identyfikację i dokumentowanie zachowanego zasobu dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in. kontynuacja:

- opracowania i aktualizacji gminnych ewidencji zabytków;

- opracowania katalogu lokalnych form architektonicznych;
- opracowania list dóbr kultury współczesnej.

V.1.2. Monitorowanie stanu zachowania i planowanie działań na rzecz właściwego utrzymania i przeciwdziałania zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- realizację obowiązku sporządzania i aktualizacji gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami;
- sporządzanie studiów historyczno-urbanistycznych dla historycznych założeń przestrzennych.

V.1.3. Zapewnienie ochrony prawnej dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- podejmowanie działań na rzecz utrzymania ustanowionych form ochrony dla zabytków, m.in. wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości;
- kontynuację procesu wpisywania do rejestru zabytków nieruchomości;
- stanowienie ochrony zabytków w mpzp, w szczególności z uwzględnieniem określenia zasad zapewniających:

1. zachowanie autentyzmu i integralności zabytków, przywracanie ich do jak najlepszego stanu oraz zapobieganie zagrożeniom i ochronę, w szczególności przy realizacji inwestycji;
2. wykorzystanie zabytków z poszanowaniem i eksponowaniem ich wartości;
3. utrzymanie i tworzenie właściwego sąsiedztwa dla zabytków, w szczególności eliminowanie konfliktów i uciążliwości ograniczających możliwość korzystania z zabytku i trwałego zachowania jego wartości;
4. ochronę ekspozycji historycznych sylwet i panoram, w szczególności zachowanie w niezakłóconej postaci otwarc oraz osi widokowych na zabytki i z zabytków;
5. wyznaczania stref ochronnych, w których obowiązują ograniczenia dotyczące sposobu zagospodarowania terenu oraz rodzaju dopuszczalnej działalności gospodarczej.

V.1.4. Wzmacnianie ochrony obszarowej dla szczególnie cennych form zabytkowego krajobrazu kulturowego regionu.

V.1.5. Wzmacnianie rangi ochrony unikatowych komponentów dziedzictwa kulturowego regionu.

V.1.6. Poprawę stanu zachowania i właściwe wykorzystanie dziedzictwa kulturowego regionu, w tym m.in.:

- rewitalizację historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich, z uwzględnieniem zachowania specyficznych cech ich struktury budowlanej i nadania odpowiedniego standardu estetycznego przestrzeniom publicznym, przy założeniu ograniczania barier architektonicznych;
- konserwację, restaurację i rewaloryzację zabytków, szczególnie reprezentatywnych i zagrożonych zniszczeniem (nieużytkowanych lub użytkowanych niewłaściwie);
- zapewnienie wykorzystania zabytków, z uwzględnieniem wyeksponowania ich wartości oraz dostępności turystycznej, a także zagospodarowanie zabytków nieużytkowanych, w szczególności na cele społeczne.

V.2. Zachowanie niematerialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez:

V.2.1. Wzmacnianie walorów zidentyfikowanych podregionów kulturowych: łęczyckiego, łowickiego, opoczyńskiego, piotrkowskiego, sieradzkiego, rawskiego i wieluńskiego, z ich głównymi ośrodkami, w tym m.in.:

- identyfikację i utrwalanie specyficznych przejawów kultury ludowej, w szczególności:

1. wspieranie i promocję lokalnych aktywności w zakresie kultywowania różnych przejawów tradycji ludowych (obrzędowość, legendy, gwara, strój, muzyka, kulinaria, rzemiosło i rękodzieło artystyczne etc.);

2. wspieranie działalności oraz promocję istniejących, a także tworzenie nowych muzeów, izb muzealnych i galerii plenerowych (gromadzących zbiory specyficzne dla dziedzictwa kulturowego regionu);

- promocję unikatowych i specyficznych form tradycji:

1. wytworów rzemiosła i sztuki ludowej (m.in. kowalstwa artystycznego, garncarstwa, wikliniarstwa, tkactwa, hafciarstwa, wycinankarstwa, rzeźbiarstwa), w tym wzornictwa łowickiego, ceramiki bolimowskiej, łęczyckiej rzeźby o tematyce demonicznej;

2. tradycyjnych produktów regionalnych.

- poprawę dostępności i podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym podnoszenie standardu infrastruktury kultury, wykorzystanie nowych technologii komunikacji i rozwijanie współpracy pomiędzy instytucjami.

Na obszarze województwa znajdują się liczne zabytki, które świadczą o jego bogatej historii, zaczynając od najdawniejszych śladów osadnictwa po dobra kultury współczesnej. Źródłem potwierdzającym istnienie najdawniejszego osadnictwa są stanowiska archeologiczne, zewidencjonowane w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Na terenie województwa zlokalizowane są także unikatowe zabytki romańskie, obiekty gotyckie, liczne obiekty architektury renesansowej. W Planie nie wyróżniono obiektów z terenu gminy Kluki.

• **Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016 - 2019**

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016 - 2019 został przyjęty uchwałą nr XXV/319/16 przez Zarząd Województwa łódzkiego dnia 21 czerwca 2016 r. Program określi strategiczne cele, działania i zadania w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego oraz tożsamości regionalnej w województwie.

Jest to trzecia edycja opracowywania Programu, która uwzględnia uwarunkowania wewnętrzne wynikające ze zmian w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a także stanowi podsumowanie działań realizowanych w poprzednich latach. Głównym zagadnieniem Programu jest problematyka rewitalizacji unikatowych struktur zabytkowych, która w okresie nowej perspektywy finansowej została uznana za jedno z najważniejszych tematów związanych z atrakcyjnością krajobrazu kulturowego.

Program podtrzymał strategiczne cele, w zakresie dziedzictwa kulturowego ustalone w „Wojewódzkim programie opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2012 - 2015” uwzględniające ochronę obiektów i obszarów zabytkowych prowadzącą do: poprawy stanu oraz podniesienia rangi obiektów i obszarów zabytkowych, zachowania i eksponowania zabytków archeologicznych, eksponowania zabytków ruchomych w muzeach i obiektach sakralnych; ochrony historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych poprzez rewitalizację układów przestrzennych miast i wsi; świadome kształtowanie tożsamości regionalnej realizowane poprzez: edukację kulturową mieszkańców województwa, wzmocnienie różnorodności kulturowej.

W Programie wojewódzkim brak jest odniesień do zabytków z terenu gminy Kluki. Jednak wyznaczone priorytety są zgodne z treścią Programu wojewódzkiego. Szczególne znaczenie ma

edukacja służąca budowaniu tożsamości i konkurencyjności regionu przy wykorzystaniu zasobów dziedzictwa kulturowego gminy Kluki.

• **Program rozwoju turystyki w województwie łódzkim na lata 2007 - 2020**

Program rozwoju turystyki w województwie łódzkim na lata 2007 - 2020 opracowywany został na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Łódzkiego.

W Programie zostały wyznaczone następujące zadania:

- określenie stanu zasobów turystycznych województwa łódzkiego,
- wzmocnienie i uwypuklenie roli turystyki, jako istotnego czynnika rozwoju społeczno - gospodarczego regionu,
- ułatwienie pozyskiwania celowych środków na finansowanie projektów turystycznych z funduszy unijnych,
- podjęcie próby integracji środowisk turystycznych województwa oraz propozycja koordynacji działań na rzecz rozwoju turystyki w regionie,
- wsparcie działań gmin, powiatów, organizacji pozarządowych oraz sektora prywatnego - na rzecz realizacji projektów turystycznych w regionie,
- poprawę komunikacji wewnętrznej regionu w zakresie turystyki,
- kreowanie spójnych rozwiązań w obszarze turystyki, wpływających na tożsamość regionu,
- koncentrację zasobów oraz prowadzonych działań w zakresie turystyki (poprawa synergii),
- lepsze wykorzystanie posiadanych zasobów i walorów,
- podniesienie efektywności działań promocyjnych w obszarze turystyki,
- określenie obszarów priorytetowych w województwie,
- wskazanie wizji rozwoju turystyki w województwie łódzkim.

W Programie opisano walory kulturowe województwa łódzkiego i ich znaczenie w rozwoju oferty turystycznej. Województwo łódzkie ze stolicą w Łodzi powstało po I wojnie światowej. Utworzone zostało z historycznych ziem: sieradzkiej i piotrkowskiej, rawskiej, wieluńskiej, opoczyńskiej oraz terenów Księstwa Łowickiego. Powstało jako wynik decyzji administracyjnych i jest niejednorodny pod względem kultury, tradycji, obyczajów, kształtowania przestrzeni. Istniejące na jego obszarze regionalne więzi kształtowały się w ramach ziem historycznych tworzących obecnie na mapie województwa swoiste podregiony. Różnorodność ziem centralnej Polski znajduje swoje odzwierciedlenie w różnorodności zachowanych obiektów historycznej architektury, budownictwa.

Potencjał turystyczny regionu jest niebagatelny. Niewątpliwym walorem są najstarsze obiekty architektury, które same w sobie stanowią atrakcję turystyczną. Wśród obiektów reprezentujących poszczególne style architektoniczne, znajduje się, obok założeń klasztornych i kościołów, zamków i ruin zamków, stosunkowo duża liczba dworów, pałaców. Wśród obiektów o charakterze neostylowym (XIX w., XX w.) wskazano m.in. z terenu gminy pałac w Klukach. Pałac ten wymieniono ponownie wśród obiektów należących do najważniejszej grupy zabytków architektonicznych regionu.

• **Program rozwoju kultury w województwie łódzkim na lata 2014 - 2020**

Dnia 25 czerwca 2014 r. Zarząd Województwa Łódzkiego podjął uchwałę nr 767/14 w sprawie przyjęcia „Programu rozwoju kultury w województwie łódzkim na lata 2014 - 2020”. Celem programu jest wytyczenie kierunków polityki kulturalnej w województwie łódzkim. Samorząd Województwa Łódzkiego przyjmuje na siebie rolę inicjującą i koordynującą politykę kulturalną regionu, ponadto

pełni funkcję inspirującą samorządy lokalne oraz wszelkich nadawców i odbiorców komunikatów kultury do współdziałania na rzecz rozwoju regionu.

W obszarze ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego omówiono szczegółowo następujące zagadnienia: dziedzictwo kulturowe województwa łódzkiego, tożsamość kulturowa, zabytki, muzea i skanseny, turystyka kulturowa, dostępność infrastruktury kultury, uczestnictwo w kulturze i oferta kulturalna w województwie łódzkim, infrastruktura kultury, uczestnictwo i oferta, preferencje kulturalne mieszkańców województwa łódzkiego w świetle prowadzonych badań, przemysły kultury i przemysły kreatywne w województwie łódzkim.

W oparciu o wyniki analizy SWOT, a także w związku z już obowiązującymi dokumentami strategicznymi wyznaczono 9 celów strategicznych wraz z celami operacyjnymi i rekomendowanymi działaniami:

- I. Wzmocnienie identyfikacji regionalnej;
- II. Rozwój kompetencji kulturowych;
- III. Partycypacja;
- IV. Profesjonalizacja sektora kultury;
- V. Instytucje otwarte dla wszystkich;
- VI. Włączenie instytucji kultury w międzynarodowy obieg;
- VII. Wykorzystanie obszarów i obiektów zabytkowych na cele związane z działalnością kulturalną/Zabytki dla kultury i turystyki;
- VIII. Estetyczna przestrzeń publiczna/spójność przestrzenna;
- IX. Uruchomienie potencjału przemysłów kultury oraz przemysłów kreatywnych.

Wśród najważniejszych wyznaczonych rekomendowanych działań, które zgodne z założeniami niniejszego Programu, można wskazać:

- Prezentowanie lokalnego i regionalnego dorobku kultury poprzez organizację różnego typu wydarzeń kulturalnych, działań artystycznych, animacyjnych, wydawniczych, wystawienniczych etc. prezentujących lokalny i regionalny dorobek kultury, wsparcie twórczości artystycznej amatorskiej i profesjonalnej (zarówno ludowej jak i współczesnej);
- Działania na rzecz kompleksowej i przemyślanej edukacji regionalnej poprzez programy edukacji regionalnej (przedszkolne, szkolne i pozaszkolne), autorskie ścieżki edukacyjne, szkolenia, konferencje, warsztaty skierowane do nauczycieli, aplikacje elektroniczne poświęcone edukacji regionalnej;
- Wsparcie samorządów we wdrażaniu programów i strategii rozwoju kultury poprzez Tworzenie zachęt dla samorządów lokalnych, instytucji kultury, organizacji pozarządowych do opracowywania i wdrażania lokalnych programów i strategii rozwoju kultury, wyróżnianie i nagradzanie gmin wdrażających lokalne strategie rozwoju kultury;
- Wsparcie instytucji kultury w tworzeniu odpowiednich warunków infrastrukturalnych dla realizacji działań edukacyjnych poprzez przystosowanie pomieszczeń instytucji kultury do działań edukacyjnych, wyposażenie instytucji w sprzęt i materiały przeznaczone do działań edukacyjnych. Szersze udostępnienie obiektów placówek oświatowych dla wykorzystania w edukacji pozaszkolnej (poza godzinami pracy placówki oświatowej);
- Współpraca placówek oświatowych z instytucjami kultury przy tworzeniu i wdrażaniu wspólnych, nowoczesnych programów edukacji kulturalnej poprzez projekty wspólne placówek oświatowych

(m.in. szkół, przedszkoli) i instytucji kultury dotyczące programów edukacji kulturalnej, współpraca w zakresie: opracowywania programów oraz marketingu i promocji powstałych programów, zachęcanie placówek oświatowych i instytucji kultury do realizacji wspólnych projektów edukacyjnych, zaangażowanie w te projekty instytucji nadzorujących zakres jak i metodykę edukacji.

- Tworzenie warunków umożliwiających mieszkańcom realizację własnych przedsięwzięć w kulturze poprzez stworzenie przez instytucje kultury i samorządy lokalne regulacji umożliwiających mieszkańcom (organizacjom pozarządowym, animatorom lokalnym oraz wszystkim zainteresowanym) zgłaszanie i realizację własnych pomysłów działań kulturalnych (konkursy, giełdy pomysłów etc.);

- Działania kulturalne aktywizujące odbiorców, umożliwiające udział w procesie tworzenia oraz dystrybucji nowopowstałych treści kultury poprzez organizację wydarzeń kulturalnych zakładających aktywizację uczestników; wykorzystanie warsztatowych form działania;

- Tworzenie metod i narzędzi wsparcia dla prac konserwatorskich, restauratorskich, budowlanych przy zabytkach, w których prowadzona jest działalność kulturalna poprzez konkursy, wyróżnienia, nagrody skierowane do właścicieli zabytków, w których prowadzona jest działalność kulturalna lub też udostępnianie obiektów dla celów turystycznych bądź innych celów służących lokalnej i regionalnej społeczności, umożliwiające finansowe wsparcie renowacji tych zabytków.

Celom strategicznym przypisano 24 celów operacyjnych oraz rekomendowane działania. Zakłada się, że rekomendowane działania wskazane w Programie będą podejmowane przez Samorząd Województwa Łódzkiego, samorządy powiatowe i gminne, instytucje kultury, podmioty działające w sektorze edukacji, organizacje pozarządowe, twórców i artystów, przedsiębiorców, podmioty sponsorujące działalność kulturalną, inne podmioty. Samorząd Województwa Łódzkiego będzie wspierał te działania m.in. poprzez realizację projektów własnych, zlecenie zadań organizacjom pozarządowym w ramach konkursów, a także udzielanie dotacji instytucjom kultury, dla których jest organizatorem. Ponadto Samorząd Województwa Łódzkiego będzie pełnił rolę wspierającą sektor kultury w obszarach: promocji kultury jak i w doborze właściwych narzędzi wsparcia sektora.

• **Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych**

Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wojewódzki konserwator zabytków w uzgodnieniu z wojewodą i Szefem Obrony Cywilnej Kraju. Plan został opracowany w 2005 r. Obecnie obowiązujący dokument został zaktualizowany w 2018 r. i 2019 r. Został sporządzony zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

Ww. przedsięwzięcia realizowane poprzez:

1) zapobieganie i prowadzenie prac przygotowawczych - w czasie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej;

2) podwyższenie gotowości - wprowadzanej w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia przez właściwe organy kierowania kryzysowego;

3) reagowanie - w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej;

4) zabezpieczenie i dokumentowanie - po ustąpieniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

Obiekty z terenu gminy Kluki zostały wskazane w wykazie zabytków nieruchomych na terenie województwa łódzkiego, który zawiera ważniejsze elementy podlegające zabezpieczeniu i sposoby zabezpieczeń oraz dane dotyczące realizacji prac:

- kościół filialny pw. św. Trójcy w Kaszewicach,

- dwór w Parznie,

- dwór w zespole dworskim w Słupi,

- dwór w zespole pałacowo-parkowym w Klukach.

Szczegóły dotyczące Wojewódzkiego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków.

• **Strategia Rozwoju Powiatu Bełchatowskiego na lata 2015 - 2020**

Strategia Rozwoju Powiatu Bełchatowskiego na lata 2015 - 2020 została opracowana w 2015 r. Jest to aktualizacja Strategii, która obowiązywała w latach 2010 - 2015.

Strategia rozwoju powiatu jest najbardziej istotnym dokumentem samorządu powiatowego - ogólnym programem działań podejmowanych w powiecie, przy wykorzystaniu posiadanych zasobów zmierzających do osiągnięcia założonych celów.

W rozdziale 2 Strategii dokonana została analiza stanu obecnego, wskazująca na istnienie wielu godnych uwagi obiektów w Powiecie Bełchatowskim, w tym w gminie Kluki. Szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego mają działania wyodrębnione w przeprowadzonej analizie strategicznej powiatu w obszarze problematyki społecznej. To właśnie ona zakłada rewitalizację obiektów sektora usług publicznych.

• **Program Rozwoju Lokalnego Powiatu Bełchatowskiego (PRL)**

Program Rozwoju Lokalnego został opracowany w 2015 r. Program jest średniookresowym dokumentem planistycznym, mającym na celu określenie głównych zamierzeń inwestycyjnych przewidzianych do realizacji na terenie powiatu bełchatowskiego w latach 2015 - 2020, przy zaangażowaniu środków własnych oraz zewnętrznych źródeł finansowania, a w szczególności funduszy strukturalnych Unii Europejskiej i Mechanizmów Finansowych EOG.

W LPR wyznaczono cele strategiczne oraz cele operacyjne. W obszarze ochrony zabytków obraz dziedzictwa kulturowego wskazano w:

Cel strategiczny II Spójność społeczna.

Cel operacyjny 2.3. Zintegrowane społeczeństwo

Kierunek działań: Rozwój bazy oraz usług kultury, sportu, turystyki i rekreacji.

Cel strategiczny III Spójność przestrzenna.

Cele operacyjne: 3.1. Atrakcyjny i dobrze skomunikowany ośrodek.

Kierunek działań: Wspieranie potencjału turystycznego powiatu - stworzenie różnorodnej, zachęcającej oferty.

W LPR podkreślono, że Powiat bełchatowski posiada bogatą bazę turystyczną. Na jego terenie znajdują się liczne obiekty zabytkowe dworki, kościoły, kapliczki oraz cmentarze wpisane rejestru

zabytków oraz Gminnej Ewidencji Zabytków. Wskazano obiekty z poszczególnych gmin powiatu, w tym z terenu gminy Kluki.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

- **Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych**

Plan ochrony zabytków Gminy Kluki na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych został opracowany w 2015 r. Zgodnie z przepisami aktualizowany jest co roku.

Plan został wykonany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kluki**

Rada Gminy Kluki przyjęła Uchwałą Nr 87/XI/99 z dnia 30 grudnia 1999 r. „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kluki”, w którym określono główne cele i kierunki rozwoju przestrzennego oraz zasady prowadzenia polityki przestrzennej gminy.

Obecnie obowiązujące Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Kluki zostało przyjęte Uchwałą Nr 177/XXXIX/2013 Rady Gminy Kluki z dnia 14 października 2013 r.

W Studium omówiono obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Obszary objęte ochroną dziedzictwa kulturowego to wymienione wcześniej w uwarunkowaniach obiekty zabytkowe.

Studium proponuje wprowadzenie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących tereny posiadające wartości kulturowe i krajobrazowe, przedstawiono je na rysunku studium - skala 1:10 000. Zasięgi stref mają charakter wstępny, bez wykonania szczegółowych studiów i wymagają uszczegółowienia na etapie opracowywania planów miejscowych poszczególnych terenów.

Propozycje wprowadzenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego następujących stref ochrony konserwatorskiej:

Strefa A - ścisłej ochrony konserwatorskiej - obejmuje zespoły dworsko - parkowe w Klukach, Strzyżewicach, Słupi, Parznie oraz teren lokalizacji kościoła w Kaszewicach. Są to obszary, na których znajdują się zespoły i obiekty zabytkowe o dużych wartościach. Ochronie podlega: komponowany, historyczny układ przestrzenny, komunikacyjny, podziały parcelacyjne, zabytki architektury i budownictwa, zbiorniki wodne, zespoły zieleni komponowanej. Obowiązuje priorytet zachowania, odtwarzania i eksponowania walorów zabytkowych elementów układu. Wszelkie naruszenia stanu istniejącego (w zakresie funkcji, parcelacji, przekształcenia i uzupełnienia zabudowy oraz towarzyszących jej elementów środowiska przyrodniczego) wymagają zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Strefa B - ochrony konserwatorskiej wybranych elementów środowiska kulturowego - obejmuje układy przestrzenne miejscowości o zachowanym historycznym rozplanowaniu, historycznej zabudowie i wartościowych walorach naturalnych. Ochroną należy objąć układy urbanistyczne i ruralistyczne miejscowości Kaszewice, Kluki, Parzno. Na terenach objętych strefą obowiązuje:

- zachowanie i konserwacja zabudowy zabytkowej i posiadającej walory kulturowe,
- zachowanie historycznego układu rozplanowania - układ ulic, dróg, placów,
- zachowanie historycznych podziałów własnościowych,
- zachowanie komponowanych układów terenowych i zaprojektowanej zieleni,
- dostosowanie nowej zabudowy w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej do lokalnej tradycji budowlanej lub lokalnie zakaz nowej zabudowy,
- usunięcie dysharmonizujących nawarstwień,
- uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na temat przekształceń formy zabudowy istniejącej oraz lokalizacji, skali i formy nowej zabudowy,
- ochrona archeologiczna zgodnie z zapisami dla strefy „OW”.

Strefa E - ochrony ekspozycji - obejmuje obszary stanowiące zabezpieczenie właściwego eksponowania kościoła w Parznie. Na terenach objętych strefą obowiązuje:

- ustalenie nieprzekraczalnych gabarytów nowej zabudowy,
- ograniczenia w lokalizacji reklam (zakaz lub określenia dopuszczalnych form i nieprzekraczalnych gabarytów),
- uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na temat ewentualnych odstępstw od powyższych rygorów, jak również na temat podziałów własnościowych (ustalenie wielkości działek), nasadzeń, zmian ukształtowania terenu.

Strefa OW - obserwacji i ochrony archeologicznej, która obejmuje rejony osadnictwa pradziejowego i historycznego, Na terenach objętych strefą obowiązuje:

- uzgodnienie z WKZ inwestycji związanych z naruszeniem stratygrafii nawarstwień ziemnych celem przeprowadzenia badań wyprzedzających oraz zapewnienia nadzoru archeologicznego w trakcie realizacji inwestycji.

Dla właściwego ustalenia działań z zakresu niezbędnej i pożądanej ochrony dóbr kultury celowe jest opracowanie studium ochrony i kształtowania krajobrazu dla obszaru całej gminy.

• **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Kluki**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalane w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym MPZP gminy Kluki jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy. Zakres obowiązywania planów nie obejmuje obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Kluki:

1. Uchwała Nr 150/XX/2016 Rady Gminy Kluki z dnia 1 grudnia 2016 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru położonego w obrębie geodezyjnym Trząs;
2. Uchwała Nr 194/XLIII/2013 Rady Gminy Kluki z dnia 30 grudnia 2013 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru gminy Kluki oznaczonego nr działki 173/6, obręb geodezyjny Kluki. Obszar objęty powyższym planem przeznaczony jest pod cmentarz;
3. Uchwała Nr 51/XXIII/08 Rady Gminy Kluki z dnia 26 listopada 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla Gminy Kluki w zakresie trasy linii elektroenergetycznej

400 kV. Obszar objęty powyższym planem położony jest w obrębach geodezyjnych: Żar, Kawalce, Trząs, Zarzecze, Kuźnica Kaszewska, Nowy Janów.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Kluki jest to gmina wiejska położona jest w południowej części województwa łódzkiego. Administracyjnie gmina Kluki stanowi jedną z ośmiu gmin powiatu bełchatowskiego i graniczy:

- od północy - z gminami Bełchatów i Zelów,
- od zachodu - z gminą Szczerców,
- od wschodu - z gminą Bełchatów,
- od południa - z gminą Kleszczów.

W skład gminy Kluki wchodzi następujące sołectwa: Ciszka, Imielnia, Kaszewice, Kluki, Kuźnica Kaszewska, Nowy Janów, Osina, Parzno, Podwódka, Roździn, Strzyżewice, Ścichawa, Trząs, Wierzchy Kluckie, Zarzecze, Żar, Żelichów.

Według podziału J. Kondrackiego gmina Kluki leży na pograniczu dwóch makroregionów fizycznogeograficznych wchodzących w skład Prowincji Nizin Środkowopolskich. Część wschodnia należy do makroregionu Wzniesienia Południowomazowieckie, mezoregionu Wysoczyzna Bełchatowska, część zachodnia do makroregionu Nizina Południowowielkopolska, mezoregionu Kotlina Szczercowska. Granica między mezoregionami posiada ogólnie kierunek południkowy.

Gmina Kluki leży w dorzeczu rzeki Warty. Główną osią hydrograficzną gminy jest rzeka Widawka płynąca przez południową część gminy. Jest ona prawobrzeżnym dopływem Warty.

W szacie roślinnej gminy Kluki dominującym elementem są lasy. Lasy i grunty leśne stanowią 46,7% ogólnej powierzchni gminy.

Na obszarze gminy Kluki występują następujące formy ochrony przyrody:

1. Utworzono użytki ekologiczne o łącznej powierzchni 35,11 ha, wszystkie zlokalizowane na terenie Nadleśnictwa Bełchatów, znajdujące się w miejscowościach: Wierzchy Kluckie, Kluki, Chmielowiec Sadulaki, Żar, Trząs, Kawalce, Ciszka, Parzno - Lesisko, Strzyżewice;
2. Obszar Chronionego Krajobrazu „Doliny Widawki”;
3. Pomniki przyrody:
 - 21 dębów szypułkowych na cmentarzu w Kaszewicach, dz. nr 2397, obręb Kaszewice,
 - 10 dębów szypułkowych, 3 lipy wąskolistne, 1 sosna wejmutka przy kościele w Kaszewicach , działka nr 2390,
 - dąb szypułkowy o obw. 380 cm, oddział 190 a, leśnictwo Kluki,oraz pomniki przyrody wymienione poniżej znajdują się na terenie posesji należącej do osoby prywatnej pod nr 52, działka nr 470/64, obręb Kluki:
 - kasztanowiec biały o obwodzie 250 cm „Dumny Zenon”,
 - kasztanowiec biały o obw. 309 c, „Dumny Felicjan”,

- jesion wyniosły o obwodzie 311 cm „Cyryl”,
- buk pospolity o obw. 412 cm „Metody”,
- klon srebrzysty o obw. 208 cm, 229 cm i 190 cm „Smukły Teofil”,
- klon srebrzysty o obw. 216 cm, 200 cm, 177 cm „Demetriusz”,
- olsza czarna o obw. 348 cm „Donata”.

Na terenie gminy Kluki projektuje się utworzenie dwóch rezerwatów przyrody: rezerwatu leśnego Kluki im. inż. Henryka Baksalerskiego i rezerwatu leśno - źródłiskowego Źródliśka - Borowiny.

5.2.2. Zarys historii obszaru gminy

Pierwsza źródłowa wzmianka o istnieniu wsi Kluki (Cluchici = Kluczycy) pojawiła się w bulli papieża Inocentego z 1136 r. dla arcybiskupa gnieźnieńskiego, wymieniona była ona wśród miejscowości będących na uposażeniu tego arcybiskupstwa. Jednak ta puszczańska wieś musiała istnieć dużo wcześniej. Wśród wymienionych miejscowości znalazła się wzmianka o grodzie kasztelańskim w Sieradzu. Zgodnie z testamentem Bolesława Krzywoustego z 1138 r., Ziemia Sieradzka znalazła się w dzielnicy senioralnej. Trudna jest etymologia nazwy wsi. Część językoznawców wywodzą ją od gwarowego, staropolskiego słowa kluk = synek, chłopiec, smarkacza, a Kluczycy to potomkowie jakiegoś kluka (najmłodszego członka rodu). Inne znacznie to rodzaj zakrzywionego drąga, który w staropolszczyźnie określano klukiem lub kluką. Trzecia wersja to: kluka lub kluba = powyginana gałąź lub korzeń, który spełniał u Słowian rolę wici (znaku). Taka kluka znajdowała się w chacie starszego, poważanego przywódcy wioski i okolicznych osad, który w razie potrzeby wręczał postaćowi by zwołał zebranie wioski (mir).

Bardzo stara jest również wieś Parzno (także należąca do dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego) i była wymieniona również we wspomnianej bulli papieża Inocentego w 1136 r. W 1171 r. wzniesiono w Parznie pierwszy drewniany kościół, a w 1176 r. kościół ten konsekrował jego fundator - arcybiskup gnieźnieński Jan II. Nazwa wsi może pochodzić od popularnego na przełomie XI i XII w. imienia Parzęta. Być może on tę wioskę założył.

Na początku XIII w., w wyniku kolejnych podziałów, Sieradz został stolicą księstwa dzielnicowego. W 1339 r. Kluki i pozostałe wioski gminy znalazły się w powiecie piotrkowskim. Ten stan utrzymał się do II rozbioru Polski w 1793 r. Już w 1796 r. Prusy zmieniły podział administracyjny zagarniętych terytoriów polskich. Kluki znalazły się w departamencie kaliskim. Po traktacie w Tylży z 1807 r. Kluki znalazły się w Księstwie Warszawskim. Po utworzeniu w 1815 r. Królestwa Polskiego departamenty przemianowano na województwa. Tereny gminy Kluki znalazły się w woj. kaliskim.

Wioski z południowej części gminy powstawały nieco później (2 poł. XIII w. - 1 poł. XV w.) i ich powstanie było wynikiem akcji kolonizacyjnej praktycznie jednego rodu rycerskiego pieczętującego się herbem Pobóg. Protopłaści tego rodu pełnili od końca XII wieku funkcje kasztelanów sieradzkich, a później wojewodów sieradzkich. Od głównej siedziby w Koniecpolu, przyjęli nazwisko Koniecpolski. Ośrodkiem dóbr Koniecpolskich zostały Kaszewice, które na przełomie XV i XVI w. miały obowiązek na św. Marcina dawać plebanowi kościoła w Chrzastowie beczkę miodu.

W miarę rozwoju majątku Koniecpolskich (i ich następców) w Kaszewicach odbywającego się poprzez karczowanie dziewiczych lasów, powstawały nowe wioski, śródleśne osady i folwarki systematycznie przyłączane do tego klucza: Bożydar, Żelichów, Słupia, Dejtszland (ob. Trząs),

Zarzecze, Smugi, Ścichawa, Kurnos Kaszewski, Pólko, Skaraczew, Puszcza (ob. Kowalec), Chmielowice, Grafendort (ob. Nowy Janów) i Kuźnica Kaszewska. W oparciu o niewyczerpany rezerwuár drewna, wody (rzeka Widawka) oraz rudy darniowe, powstawały w leśnych ostępach liczne huty żelaza i szkła oraz kuźnice, wspomniane w piętnasto- i szesnastowiecznych rejestrach poborowych. Równocześnie powstawały śródleśne: wypalanie węgla drzewnego, smolarnie, potażarnie oraz tartaki, młyny i folusze. Od centrum hutniczego wzięła np. nazwę wieś Kuźnica Kaszewska.

Michał Koniecpolski, jako właściciel klucza dóbr kaszewickich, ufundował w 1612 r. kościół pw. św. Trójcy w Kaszewicach.

Prawdopodobnie w końcu XIII lub na początku XIV w. powstała w dobrach arcybiskupa gnieźnieńskiego wieś Strzyżewice (Strzeschovycze - 1505 r., Stryjewice - 1827 r.). Nazwa wsi ma pochodzenie patronimiczne od imienia Strzeżysław lub Strzeżymir. Zazwyczaj wieś przyjmowała nazwę od założyciela (zasadźcy) i pierwszego jej sołtysa. Od początku należała do parafii w Parznie. Na początku XVI w. z łanów kmiecych i z folwarku oddawano dziesięcinę snopową i konopną oraz tzw. kolędę plebanowi kościoła w Parznie. Rejestr poborowy woj. sieradzkiego z 1552 r. podaje, że we wsi arcybiskupa gnieźnieńskiego było 10 kmieci na 5 łanach oraz łan sołtysi. Był też folwark, karczma, młyn, a także jakieś role zagrodników i komornicy.

Po 1819 r. wszystkie dobra arcybiskupów gnieźnieńskich i klasztoru cysterskiego w Sulejowie, zostały przejęte przez Skarb Narodowy Królestwa Polskiego. Istniejące folwarki i majątki ziemskie oddano z biegiem lat w dzierżawę.

W 1827 r. Strzyżewice liczyły 20 dymów i 125 mieszkańców. Był tam również folwark rządowy. Ten stan rzeczy utrzymał się do uwłaszczeń z 1864 r. W latach 80. XIX w. wieś Strzyżewice była już po częściowym uwłaszczeniu, należała do gminy Bujny. Do Strzyżewic należały przysiółki: Firlej oraz Zbyszek.

Źródła z 1296 r. wymieniają Kluki (Cluky) przy okazji opisu wsi Restarzew. Kmiecie z tej wsi i kmiecie, którzy podlegli folwarkowi sołtysiemu w Restarzewie, mieli obowiązek dawać robociznę folwarkowi arcybiskupiemu w Klukach.

Kolejne źródła z czasów Kazimierza Wielkiego (z 1354 r. i 1357 r. - Kluky) nadal wymieniają wieś jako własność arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. W Liber Beneficiorum Jana Łaskiego z 1515 r., również wymieniona jest wieś Kluki, jako należąca do parafii Parzno, a tę jako należąca do dekanatu szadkowskiego w archidekanacie uniejowskim. Nie wiadomo w jakich okolicznościach dobra (lub ich część) kluckie trafiły w XVIII w. w ręce Cystersów z Sulejowa.

Wieś Kluki w 1827 r. liczyła 27 dymów i 300 mieszkańców. W 1880 r. gminna wieś Kluki należąca do parafii Parzno, była ośrodkiem dóbr dominalnych, w skład których wchodziły folwarki: Kluki i Zagony; osad młynarskich na wieczystym czynszu: Wierzchy Kluckie, Ujście i Grobla. Dobra te obejmowały 5494 morgi. Majątek klucki od połowy XIX w. należał do rodziny Rogowskich. Po śmierci Julii Ludwiki Hermenegildy Rogowskiej, majątek odziedziczyła rodzina Stronczyńskich. W początkach XX wieku od ich spadkobierców odkupił te dobra Witold Świącicki.

Cała gmina Kluki obejmowała 18635 mórg i liczyła w 1880 r. 6082 mieszkańców. W gminie były 4 szkoły początkowe i liczne fabryczki, m.in. w Klukach, Kaszewicach i we wsi Lubiec.

Wieś Kaszewice na początku XIX w. była wielofunkcyjnym ośrodkiem dóbr. W 1880 r. dobra kaszewickie składały się z folwarków: Słupia, Żelichów i Bożydar. Ich przyległości: Kurnos Kaszewski i Ścichawa oraz osady leśne: Pólko, Skaraczew i Puszcza (ob. Kowalec). Dobra te obejmowały

łącznie 6672 morgi. Rzeka Widawka była uregulowana, wykopanych było cały szereg kanałów, stawów i sadzawek, w których hodowano ryby. W osadach fabrycznych były 3 fryszerki żelaza z 5 młotami napędzanymi siłą wodną lub parową. W jednej z fryszerki (w tzw. „Dziubku” wyrabiano gwoździe, w drugiej wyrabiano prasowane gwoździe. Ponadto w dobrach tych była gorzelnia, browar, dwa wodne młyny o 4 gankach, tartak mechaniczny i cegielnia. W folwarku Słupia funkcjonowała gorzelnia, która została spalona w czasie II wojny światowej.

W początkach XIX w. kaszewickie dobra od Skarbu Narodowego odkupił hrabia Henkel, a dzierżawcą kuźnicy został Pringsheim. W kuźnicy funkcjonowały fryszerki i walcownie żelaza, a w okolicznych miejscowościach rozwinięte było rzemiosło metalurgiczne. W 1905 r. wszystkie kaszewickie dobra znajdowały się już w posiadaniu nowych właścicieli fabryczki metalurgicznej: Maurycego Heymana, Michała H. Dancygera i Michała Zandera. W 1917 r. zostały sprzedane Edwardowi Żakowskiemu. Kolejny właściciel - Stanisław Sułowski z Głoscowa nabył majątek w 1925 r. i wznosił obecny dwór w Słupi i założył nowy park.

Podobnie jak w przypadku Kaszewic i Kluk, istniały dobra parzeńskie (dominalne), w skład których wchodziły części wsi Parzno, folwarki, osady młynarskie i śródleśne; oraz nienależące do tych dóbr - wioski i przysiółki (tzw. dobra rustykalne). I tak, dobra parzeńskie składały się z folwarków: Parzno i Laski, które miały grunty we wsiach: Parzno, Wierzchy Parzeńskie, Laski, Lesiska, Roździn i Imielna. Łącznie w dobrach dominalnych było 2297 mórg.

Do II wojny światowej sytuacja własnościowa i społeczno - gospodarcza na terenie obecnej gminy Kluki nie uległa znaczącym zmianom. Funkcjonowały nadal trzy ośrodki dóbr liczące po kilka tysięcy ha ziemi (głównie lasu), z licznymi zakładami przemysłowymi (metalurgia, szklarstwo, pozyskiwanie i przetwórstwo drewna (tartaki), przetwórnictwo produktów rolnych (gorzelnie, browary) i rzemieślniczymi (kuźnie i młyny). Z drugiej strony, silnie rozproszone wśród lasów: wioski, przysiółki, osady, a nawet pojedyncze domostwa. Przeciętne gospodarstwo chłopskie na ogół nie przekraczało 5 ha marnej ziemi. W 1 poł. XIX w. na ziemi kluckiej pojawili się osadnicy niemieccy. Byli to głównie fachowcy sprowadzeni do obsługi technicznej wspomnianych zakładów. Stąd ich osady (osiedla): Dejtszland i Grafenort.

Do II wojny światowej gminy: Kluki, Kaszewice i Parzno należały do powiatu piotrkowskiego w województwie łódzkim. Od 1951 r. wspomniane gminy (gromady) znalazły się w powiecie bełchatowskim.¹

¹ <http://kluki.pl/gmina/informacje-o-gminie/historia/> (data dostępu 17.05.2019 r.)

5.3. Krajobraz kulturowy - zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz z jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega ona na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką. Ochrony wymaga również dziedzictwo niematerialne - przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom.

Procesy osadnicze i rozwój przestrzenny gminy Kluki znacząco wpłynęły na stan zachowania i występowanie niektórych rodzajów obiektów i zespołów zabytkowych. Do obszarów o najwyższych wartościach krajobrazowych należą, zarówno obszary o krajobrazie gminnym, jak i otwartym.

Położenie gminy Kluki z dala od głównych szlaków komunikacyjnych sprawiło, że nie wykształciły się tu wielkie jednostki osadnicze, a osady o długoletniej historii pozostały niewielkimi miejscowościami. Poza istniejącą dziś siecią osadniczą po prehistorycznym i historycznym osadnictwie pozostały stanowiska archeologiczne. Najstarsze z historycznie udokumentowanych to:

- Kluki - datowane w 1136 r. - wielodrożnica,
- Kaszewice - datowane w 1391 r. - wielodrożnica,
- Parzno - datowane na 1136 r. - układ nierozpoznany.

Wieś wielodrożnica to wieś o zwartej lub luźnej zabudowie, powstająca wzdłuż kilku ciągów komunikacyjnych (ulic), ale o nieregularnym kształcie.

Wiele miejscowości posiada również dawną metrykę m.in. folwarki i osady przemysłowe. Do obiektów kulturowych występujących na terenie gminy należą: obiekty sakralne i rezydencjalne, krzyże i kapliczki, zabytki sztuki sepulkralnej, cmentarze i miejsca pamięci. Stan środowiska kulturowego na terenie gminy jest zróżnicowany. Najlepiej utrzymane i najmniej zagrożone degradacją są obiekty sakralne. W ostatnich latach swoją odzyskały swą świetność zabytkowe dwory w Klukach oraz w Słupi.

Do grupy obiektów najbardziej zagrożonych należy zaliczyć:

- zespół dworski w Strzyżewicach z uwagi na brak opieki, budynek dworu został całkowicie zrujnowany;
- drewniane chałupy wiejskie z uwagi na trend zastępowania starej drewnianej zabudowy nowoczesną murowaną;
- zabytki sztuki sepulkralnej z uwagi na szybką wymianę dawnych pomników na nowoczesne grobowce;
- cmentarz ewangelicki w Trząsie z pocz. XX w. z uwagi na całkowite pozbawienie opieki, co już doprowadziło do stanu kompletnego zniszczenia, jednak zachowanych jest kilka nagrobków;
- miejsca pamięci narodowej - mogiły w Teofilowie (brak śladów mogiły) i Trząsie z uwagi na brak patronackiej opieki.

Jeśli sytuacja nie ulegnie zmianie to i tak już ubogie środowisko kulturowe gminy zubożeje o szereg dalszych obiektów, które bezpowrotnie znikną z terenu gminy.

W tej części przedstawiono najbardziej charakterystyczne i najcenniejsze obiekty znajdujących się w gminie Kluki.

• **OBIEKTY SAKRALNE**

Kościół filialny pw. Świętej Trójcy, Kaszewice



Zdjęcia nr 1, 2. Kościół filialny pw. Świętej Trójcy, Kaszewice

Kościół św. Trójcy został postawiony w 1612 r. przez Michała Koniecpolskiego, o czym informuje umieszczona na murze biegnącym dookoła budynku tablica fundacyjna. Początkowo był to kościół należący do parafii w Prażnie, dopiero w 1862 r. powołano samodzielną parafię Kaszewice. W 1725 r. dobudowana została modrzewiowa kaplica pw. Matki Boskiej.

Jest to niewielka, drewniana budowla. Posiada kwadratową nawę główną oraz trójboczne, zamknięte prezbiterium. Na krytym gontem dachu wznosi się ośmioboczna wieżyczka z hełmem.

We wnętrzu kościoła można zobaczyć drewniane ołtarze, ambonę pochodzące z XVII i XVIII w. Główny ołtarz powstał w latach 1614 - 1615 i ozdobiony jest motywami w stylu włoskim i niderlandzkim. W XIX w. w ołtarzu umieszczono eklektyczny obraz Trójcy Świętej. Ołtarze boczne poświęcone są św. Izydorowi i św. Antoniemu Padewskiemu i pochodzą z 1 poł. XVIII w. Znajdują się tu także rzeźby i obrazy, z których najstarsze sięgają XV w. Są wśród nich późnogotycka rzeźba Chrystusa Zmartwychwstałego, wyrzeźbiona w XV w. figura św. Jana Ewangelisty czy XVIII-wieczna figura św. Wacława Czeskiego.

Na terenie przykościelnym znajduje się figura św. Jana Nepomucena, ponad stuletnia plebania oraz cmentarz parafialny.

Kościół wpisany jest do rejestru zabytków.

Kościół parafialny rzymsko -katolicki pw. Najświętszego Serca Jezusowego, Parzno



Zdjęcia nr 3, 4. Zdjęcia nr 1, 2. Kościół filialny pw. Świętej Trójcy, Kaszewice

Według danych diecezjalnych pierwszą świątynią modrzewiową pw. Wniebowzięcia NMP wzniesiono w Parznie w 1161 r., z fundacji arcybiskupa gnieźnieńskiego. Kronika parafialna, pochodząca z przełomu XVII i XVIII w. podaje, że gruntownie restaurowana była w 1800 r. Kościół spłonął w 1907 r. Następnie wybudowano obecny, murowany kościół w latach 1905 - 1912.

Jest to kościół trójnawowy, o układzie bazylikowym, wybudowany w stylu neoromańskim. Nad całością wznosi się monumentalna wieża. Polichromie położono w 1966 r. Projektantem świątyni był warszawski architekt Jarosław Wojciechowski.

Centralną część prezbiterium wypełnia pochodzący z pocz. XX w. ołtarz główny pw. Serca Jezusowego. W nim obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy, rzeźbione w drewnie piękne figury 12 Apostołów i postać Chrystusa z gorejącym sercem. W ołtarzu Św. Anny umieszczony jest jej obraz pochodzący z pocz. XX w. oraz dwie figury świętych kobiet. Rzeźby te reprezentujące okres późnego baroku, pochodzą z 2 poł. XVIII w.

Równie wielką wartość posiada pochodząca z tej samej epoki ambona z XVIII w. Figury świętych kobiet wraz z amboną są dziś jedynymi w Polsce centralnej obiektami reprezentującymi złoty okres śląskiego baroku.

Pod prezbiterium kościoła znajduje się Krypta Sługi Bożej, z wejściem od strony północnej. Jest to Sanktuarium Czcigodnej Sługi Bożej Wandy Malczewskiej, gdzie przybywają liczne pielgrzymki.

• ZESPOŁY REZYDENCJALNE

Zespół pałacowo - parkowy, Kluki



Zdjęcia nr 5, 6, 7. Zespół pałacowo - parkowy, Kluki (źródło: zdjęcia nr 5, 5 - Urząd Gminy, zdjęcia nr 7 - <http://www.kultura.lodz.pl/pl/poi/2427>, data dostępu 20.05.2019 r.)

Na zespół pałacowo - parkowy składają się: pałac wybudowany w latach 20. XX w., na murach dawnej gorzelnii opactwa cystersów oraz park pałacowy.

Założenie usytuowane jest po północnej stronie drogi. Od wschodu ograniczone jest zabudowaniami wsi i drogą do Parzna. Od północy prowadzi doń aleja sąsiadująca z budynkami mieszkalnymi nie istniejącego PGR, od wschodu teren pałacowy otaczają łąki.

Pałac znajduje się w północnej części parku. Jest to budynek piętrowy, podpiwniczony, kryty dachem czterospadowym, z kominami nieco poniżej kalenicy. Frontowy, czterokolumnowy portyk na tarasie wspiera dach dwuspadowy, o kalenicy prostopadłej. Na taras od frontu prowadzą szerokie schody. Do pałacu prowadzi kolisty podjazd.

Park pałacowy ma powierzchnię 6,0 ha. Został założony na początku XX w., jednak najstarsze nasadzenia drzew liściastych pochodzą z XIX w. Na szczególną uwagę zasługują tu: dąb szypułkowy (290 cm) i buk zwyczajny (420 cm) - pomniki przyrody oraz buk zwyczajny (370 cm) i modrzew europejski (240 cm).

W południowej części parku znajdują się dwa stawy o łącznej powierzchni 0,68 ha. Na większym stawie znajdują się dwie wysepki. Obok leży mniejszy staw o dość regularnym kształcie prostokąta - od wschodu. Oba stawy łączy kanał.

W 2 połowie XIX w. majątek w Klukach należał do Rogowskich. Po śmierci Julii Ludwiki Hermenegildy Rogowskiej tutejsze dobra odziedziczyła rodzina Stronczyńskich. W początkach XX w. od spadkobierców majątek odkupił Witold Świącicki i to właśnie on wznosił obecny pałac w Klukach.

Podczas II wojny dobra przejęli Niemcy. Po wojnie majątek upaństwowiono i przekształcono w PGR. Remonty przeprowadzone w pałacu miały przygotować go do nowej funkcji wylęgarni drobiu. Wówczas wylano beton na zabytkowe podłogi parteru, przekształcono piwnice, dach pierwotnie

kryty dachówką pokryto blachą ocynkowaną. Na piętrze pałacu znalazły swe miejsce biura PGR oraz mieszkania. Na zachód od pałacu wzniesiono współczesny parterowy budynek gospodarczy.

Obecnie obiekt stanowi własność prywatną. Pałac został gruntownie wyremontowany, a park, który jest wpisany do rejestru zabytków, został uporządkowany.

Zespół dworsko - parkowy, Słupia



Zdjęcia nr 8, 9, 10. Zespół dworsko - parkowy, Słupia

W Słupi funkcjonował folwark w XIX w., wchodzący w skład dóbr Kaszewice. W okresie międzywojennym majątek zakupił Stanisław Sułowski, który wznosił tu w 1925 r. murowany dwór. Budynek miał dość specyficzne przeznaczenie, bowiem w zamierzeniach właściciela było, aby spełniał on funkcje kasyna. Nigdy jednak do tego nie doszło.

Podczas II wojny światowej majątek zajęli Niemcy. W 1949 r. dwór przejęła pabianicka Fabryka Żarówek „Polam”, która urządziła tu ośrodek wczasowy. W latach 70. XX w. ulokowano tu szpital psychiatryczny.

Do 2003 r. majątek był własnością Skarbu Państwa, następnie przekazany został jako darowizna Starostwu w Bełchatowie. Następnie w 2011 r. zespół zakupiony został przez prywatnego przedsiębiorcę. Budynek podniesiony został ze stanu kompletnej ruiny. Uporządkowano też park. Dziś dwór spełnia funkcje hotelu i restauracji.

Park i folwark posiadają starszą metrykę niż sam dwór. Znajduje się tu wiele cennych pomników przyrody. Przez założenie przepływa stare koryto Widawki. Do dworu prowadzi zabytkowa aleja.

Dwór to budowla murowana, zwieńczona dachem mansardowym, krytym dachówką. Elewację frontową zdobi okazały portyk z czterema kolumnami, zwieńczony trójkątnym szczytem z herbem. Tu też znajduje się balkon wsparty na kolumnach. Tylna część dworu zawiera taras.

Park założony w poł. XIX w. Pow. 2,0 ha. Park ma charakter krajobrazowy. Zachował się w dawnych granicach.

Park i dwór wpisane są do rejestru zabytków.

Przy zespole, w południowo - zachodniej części, znajdują pozostałości zabudowań folwarcznych z poł XIX w.

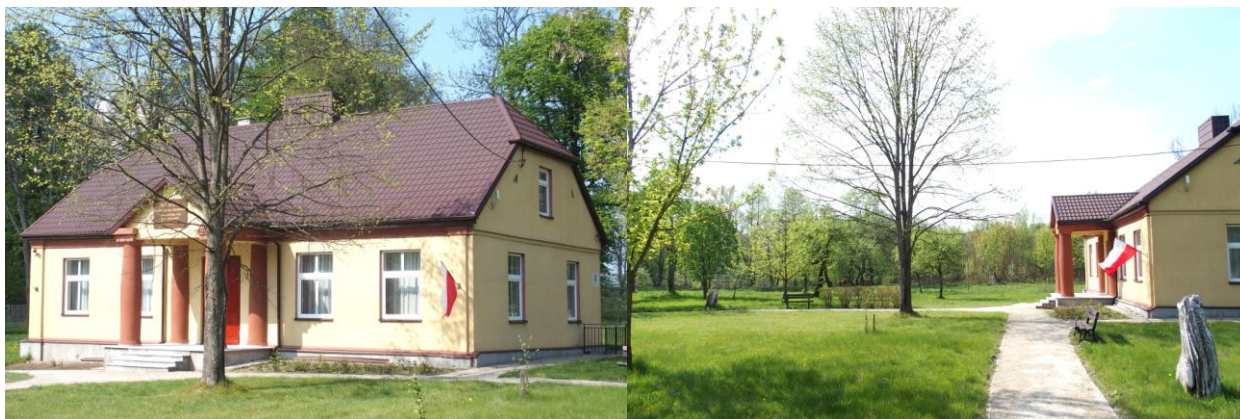
Zespół podworski, Strzyżewice

Założenie pochodzi z początku XIX w.

Dwór murowany (z kamienia), został zbudowany na początku XIX w. działań wojennych pełnił różne funkcje. Mieściły się w nim instytucje (w tym szkoła podstawowa), oraz mieszkania. obecnie popada w ruinę.

Park został założony zapewne wraz z dworem na początku XIX w. Powierzchnia parku wraz z sadem wynosi 6,0 ha. Jest to park krajobrazowy o dwóch osiach. Park zachował się w pierwotnych granicach. Rosną tu dorodne okazy świerków, sosen, jesionów, kasztanowców i lipy liczące nawet 100 lat. Jest zaniedbany i nieuporządkowany. Wpisany jest do rejestru zabytków.

Dom parafialny przy kościele parafialnym rzymsko - katolickim pw. Najświętszego Serca Jezusowego, ob. Muzeum Modlitewnika Polskiego im. Wandy Malczewskiej, Parzno



Zdjęcia nr 11, 12. Muzeum Modlitewnika Polskiego im. Wandy Malczewskiej, Parzno

W Parznie, w sąsiedztwie kościoła, znajduje się zabytkowy budynek - dom parafialny, obecnie pełniący funkcję Muzeum Modlitewnika Polskiego im. Wandy Malczewskiej. Jest to prosty parterowy budynek z 1 ćw. XX w., na rzucie prostokąta, z wystającym gankiem wspartym na kolumnach, dach naczółkowy. Obecnie mieści się tutaj Muzeum Modlitewnika Polskiego im. Wandy Malczewskiej.

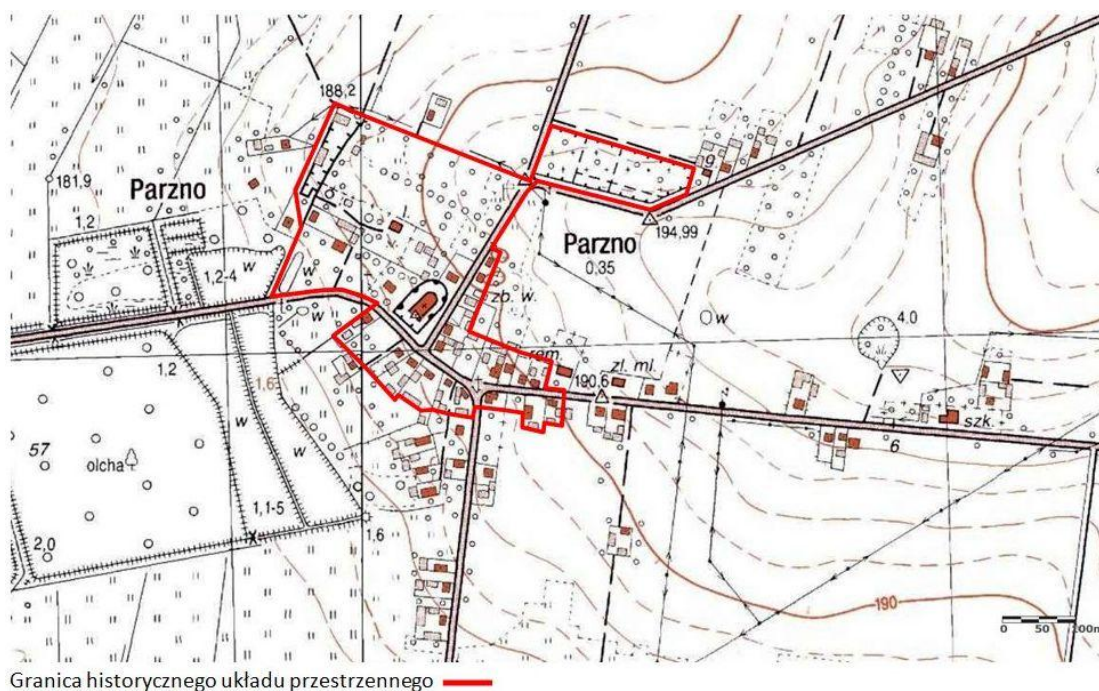
Przy dworze park wiejski, pochodzący z końca XVIII w., zachowany nieliczny starodrzew, park zadbane, uporządkowany. Wpisany jest do rejestru zabytków.

• HISTORYCZNE UKŁADY RURALISTYCZNE GMINY KLUKI

Historyczny układ ruralistyczny to założenie wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg.

Na terenie gminy Kluki występują miejscowości o historycznie ukształtowanych układach przestrzennych, z czego tylko trzy ujęte są w gminnej ewidencji zabytków - jest to układ w miejscowościach Kaszewice, Kluki i Parzno. Występuje tu jeden rodzaj układu przestrzennego wsi - wieś wielodrożnica o zwartej lub luźnej zabudowie, powstająca wzdłuż kilku ciągów komunikacyjnych (ulic), ale o nieregularnym kształcie:

- **Parzno** - pierwsza wzmianka 1136 r., wieś o genezie średniowiecznej, układ nierozpoznany



Rys. nr 3. Historyczny układ przestrzenny - miejscowość Parzno

W wypadku układów szczególnie cennych opieka nad nimi powinna zmierzać do zachowania i ucytelnienia historycznego układu przestrzennego oraz do konserwacji jego głównych elementów - tworzących go obiektów, także przebiegu głównych ciągów komunikacyjnych i układów zieleni zabytkowej. Należy dążyć do utrzymania historycznych podziałów własnościowych i sposobów użytkowania gruntów.

W pozostałych wypadkach należy dążyć do zachowania podstawowych elementów historycznego rozplanowania, w tym przede wszystkim układu dróg, podziałów geodezyjnych i sposobu zagospodarowania działek siedliskowych.

Układ ruralistyczny jest zabytkiem i dlatego każdy obiekt w obrębie układu pod względem prowadzonych przy nim robót budowlanych podlega reglamentacji konserwatorskiej. Art. 94 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami wyznacza, że w postępowaniach administracyjnych dotyczących historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, historycznych zespołów budowlanych oraz terenów, na których znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, strony tych postępowania mogą być zawiadamiane o decyzjach i innych czynnościach ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez obwieszczenie lub winny zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości sposób publicznego ogłoszenia.

Zachowanie i ochrona ładu przestrzennego oraz zapewnienie zrównoważonego rozwoju stanowią podstawową przesłankę dla ustaleń planu miejscowego. Ochrona zabytków w planowaniu przestrzennym polega na ustanowieniu ochrony obiektów, zespołów, krajobrazu kulturowego na terenie objętym miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (lub studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego) poprzez odpowiednio sformułowane zapisy w tych dokumentach planistycznych. Zapisy w tych dokumentach, po ich uchwaleniu przez radę gminy, stają się częścią aktu prawnego (lub podstawą do jego utworzenia, w przypadku studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy), powszechnie obowiązującego na obszarze działania organów ustanawiających go. Celem ochrony jest zagwarantowanie na terenie objętym

opracowaniem planistycznym trwałego zachowania, właściwego zagospodarowania i użytkowania zabytków archeologicznych, historycznych układów ruralistycznych, historycznych zespołów budowlanych i ich otoczeń oraz krajobrazu kulturowego i utrzymania tym samym zróżnicowania krajobrazu kulturowego kraju.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz gminy jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Na terenie gminy Kluki brak jest obecnie jakichkolwiek przejawów dawnej kultury ludowej, czy też elementów regionalnego folkloru. Do elementów kultury niematerialnej można zaliczyć rozwijający się na terenie gminy ruch pielgrzymkowy. Jest on związany z kultem Sługi Bożej Wandy Malczewskiej, która w ostatnich latach przed śmiercią przebywała na probostwie w Parznie i tu zmarła. Ponadto w kościele w Kaszewicach znajduje się słynący z łask obraz Matki Bożej, co nie jest bez znaczenia dla ruchu pielgrzymkowego. Gmina Kluki znajduje się również na trasie pielgrzymkowej do Częstochowy, a miejscowość Parzno jest miejscem postoju tych pielgrzymek.

Za szerzenie kultury na terenie gminy odpowiada Gminny Ośrodek Kultury (Kluki 93). Ośrodek prowadzi działalność społeczno - kulturalną. Służy do prowadzenia działań pozaszkolnych oraz inicjatyw dydaktyczno - kulturalnych dla dzieci, młodzieży i dorosłych. W Ośrodku organizowane są także imprezy współorganizowane z Urzędem Gminy Kluki oraz innymi jednostkami.

W Parznie zostało utworzone Muzeum Polskiego Modlitewnika im. Wandy Malczewskiej, które znajduje się w dawnej plebanii - dworku w sąsiedztwie kościoła pw. Najświętszego Serca Jezusowego, gdzie przez ostatnie trzy lata, tj. od 1893 r. do 1896 r., żyła Sługa Boża Wanda Malczewska. W Muzeum znajduje się ponad 1300 modlitewników. Są wśród nich: 1230 modlitewniki polskie oraz 70 modlitewników obcojęzycznych m. in. francuskie, angielskie, węgierskie, niemieckie, irlandzkie i szwedzkie. W Muzeum znajdują się także m. in. liczne obrazy olejne przedstawiające Sługę Bożą Wandę Malczewską namalowane przez okolicznych i nie tylko malarzy, różnego rodzaju precjoza, akt Chrztu Świętego Wandy Malczewskiej.

W Klukach działa także Gminna Biblioteka Publiczna.

Na terenie gminy utworzona została ścieżka ekologiczna w uroczysku Borowiny. Ścieżka powstała w celu przybliżenia walorów przyrodniczych i kulturowych, obszarów źródliskowych i śródleśnych strumieni, wskazania roli ekosystemów nieleśnych tj. oczek wodnych i torfowisk w lasach, poznania i charakterystyki typów lasów w różnych warunkach siedliskowych. Szkółka leśna Borowiny - krajobrazy leśne - dł. 2,1 km, składa się z 5 przystanków. Rozpoczyna się i kończy na terenie szkółki leśnej. W bezpośrednim sąsiedztwie ścieżki znajduje się Izba Edukacji Ekologicznej.

Dla turystów wyznaczono szlaki turystyczne wykorzystujące walory przyrodnicze i zasoby dziedzictwa kulturowego:

- Szlak Wodny Rzeki Widawki,
- szlaki rowerowe - Łódzka Magistrala Rowerowa N-S, trasa rowerowa Grobla - Wierzchy Kluckie - Parzno,
- regionalny szlak turystyczny: Łódzki Szlak Konny.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Kluki funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Kluki znajduje się 6 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Kluki

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Kaszewice	dz. nr 2390	Kościół fil. rzymsko - katolicki pw. św. Trójcy	nr 173 z dnia 26.05.1967 r.
2	Kluki	nr 52b (d. 98)	Park pałacowy w zespole pałacowo - parkowym	nr 303 z dnia 31.08.1983 r.
3	Parzno	dz. nr 57/4	Dwór (rozebrany w poł. XX w.) w zespole dworsko - parkowym	decyzja nr KL III-52/24/60 z dnia 30.03.1960 r.
4	Słupia	dz. nr 115	Dwór w zespole dworsko - parkowym	nr 370 z dnia 03.07.1986 r.
5	Słupia	dz. nr 102, 115, 119, 150/16, 153/2	Park w zespole dworsko - parkowym	nr 370 z dnia 03.07.1986 r.
6	Strzyżewice	dz. nr 205, 209	Park dworski	nr 356 z dnia 06.05.1985 r.,

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę.
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnienia zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu gminy Kluki wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one wyposażenie i wystrój dwóch obiektów sakralnych. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów (Tabela nr 2). Szczegółowe informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Łodzi.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Kluki

LP.	ADRES	OBIEKT/ZESPÓŁ OBIEKTÓW	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW
1	Kaszewice	18 elementów wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Trójcy	B/109 z dnia 05.10.1971 r. (17 obiektów) B/229 z dnia 10.01.2018 r. (1 obiekt)
2	Parzno	27 elementów wyposażenia kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusowego	B/113 z dnia 09.10.1971 r. (2 obiekty) 159 z dnia 02.04.1993 r. (25 obiektów)

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchomości wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu

prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 8, 9 pkt. 1, 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, a także jego nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 r. Nr 75, poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków nieruchomości gminy Kluki została wykonana przy opracowaniu GPOnZ. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawia Tabela nr 3 i 4. GEZ zawiera 33 obiekty, w tym 6 obiektów wpisanych jest do rejestru zabytków oraz 137 stanowisk archeologicznych. Ewidencja została przyjęta Zarządzeniem nr ROA.0050.127.2019 Wójta Gminy Kluki z dnia 30.10.2019 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Kluki. Gmina Kluki nie ma w posiadaniu obiektów wpisanych do rejestru zabytków ani ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Kluki

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT	CZAS POWSTANIA	UWAGI
1	Cisza	dz. nr 162	Kapliczka - krzyż	I poł. XX w.	
2	Imielnia	k. nr 5, dz. nr 13	Kapliczka - krzyż	I poł. XX w.	
3	Kaszewice	nr 45	Plebania przy kościele filialnym rzymsko - katolickim pw. św. Trójcy	3 ćw. XIX w.	
4	Kaszewice	dz. nr 2389/1	Kapliczka	Pocz. XX w.	
5	Kaszewice	dz. nr 2390	Kościół filialny rzymsko - katolicki pw. św. Trójcy	1612 r., 1725 r.	Rejestr zabytków nr 173 z dnia 26.05.1967 r., obiekt ujęty w WEZ
6	Kaszewice	dz. nr 2397	Cmentarz rzymsko-katolicki z ogrodzeniem	2 poł. XIX w.	obiekt ujęty w WEZ
7	Kaszewice		Historyczny układ przestrzenny	pierwsza wzmianka 1391 r., wieś o genezie średniowiecznej	
8	Kawalce	k. nr 6, dz. nr 415	Kapliczka - krzyż	I poł. XX w.	
9	Kluki	nr 52b (d. 98)	Pałac w zespole pałacowo - parkowym	Pocz. XX w.	obiekt ujęty w WEZ
10	Kluki	nr 52b (d. 98)	Park pałacowy w zespole pałacowo - parkowym	XIX/XX w.	Rejestr zabytków nr 303 z dnia 31.08.1983 r., obiekt ujęty w WEZ
11	Kluki	dz. nr 1475	Cmentarz wojenny	1939 r.	obiekt ujęty w WEZ
12	Kluki		Historyczny układ przestrzenny	pierwsza wzmianka 1136 r., wieś o genezie średniowiecznej	
13	Kluki	k. nr 52a, dz. nr 470/28	Kapliczka	1916 r.	
14	Kuźnica Kaszewska	dz. nr 512/1	Kapliczka - krzyż	I poł. XX w.	
15	Laski	dz. nr 56/6	Kapliczka - krzyż	I poł. XX w.	
16	Osina	k. nr 22, dz. nr 448	Kapliczka - krzyż	Lata 20-te/30-te XX w.	
17	Parzno	17 (d. nr 24)	Dom parafialny przy kościele parafialnym rzymsko - katolickim pw. Najświętszego Serca Jezusowego, ob. Muzeum Modlitewnika Polskiego im. Wandy Malczewskiej	1 ćw. XX w.	

18	Parzno	17 (d. nr 24)	Park dworski w zespole dworsko - parkowym	XVIII w./XIX w.	obiekt ujęty w WEZ
19	Parzno	18 (d. nr 24)	Kościół parafialny rzymsko - katolicki pw. Najświętszego Serca Jezusowego	1905-1912 r.	obiekt ujęty w WEZ
20	Parzno	18 (d. nr 24)	Plebania przy kościele parafialnym rzymsko - katolickim pw. Najświętszego Serca Jezusowego	1 ćw. XX w.	
21	Parzno	dz. nr 57	Cmentarz rzymsko - katolicki z ogrodzeniem	poł. XIX w.	obiekt ujęty w WEZ
22	Parzno	dz. nr 57/4	Dwór (rozebrany) w zespole dworsko - parkowym	pocz. XIX w., rozebrany w poł. XX w.	Rejestr zabytków, decyzja nr KL III-52/24/60 z dnia 30.03.1960 r.
23	Parzno	dz. nr 258	Kapliczka	1957 r.	
24	Parzno		Historyczny układ przestrzenny	pierwsza wzmianka 1136 r., wieś o genezie średniowiecznej	
25	Słupia	dz. nr 115	Dwór w zespole dworsko - parkowym	II połowa lat 20-tych XX w.	Rejestr zabytków nr 370 z dnia 03.07.1986 r., obiekt ujęty w WEZ
26	Słupia	dz. nr 150/15	Budynek gospodarczy w zespole dworsko - parkowym	poł. XIX w.	
27	Słupia	dz. nr 102, 115, 119, 150/16, 153/2	Park w zespole dworsko - parkowym	XIX/XX w.	Rejestr zabytków nr 370 z dnia 03.07.1986 r., obiekt ujęty w WEZ
28	Strzyżewice	dz. nr 205, 209	Park dworski	XIX w.	Rejestr zabytków nr 356 z dnia 06.05.1985 r., obiekt ujęty w WEZ
29	Ścichawa	naprzeciwko nr 43, dz. nr 794/1	Kapliczka - krzyż	I poł. XX w.	
30	Trząs	dz. nr 263	Cmentarz ewangelicki	pocz. XX w.	obiekt ujęty w WEZ
31	Trząs	k. nr 49b, dz. nr 463/11	Kapliczka - krzyż	I poł. XX w.	
32	Żar	k. nr 16, dz. nr 548	Kapliczka - krzyż	Lata 20-te/30-te XX w.	
33	Żar	k. nr 21, dz. nr 537	Kapliczka - krzyż	I poł. XX w.	

5.7. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst - razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Środowisko kulturowe gminy Kluki zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki kamienia (mezolit) do epoki nowożytnej. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski - 75-49, 75-50. Na obszarze gminy zlokalizowano 45 stanowisk archeologicznych o zróżnicowanym znaczeniu, będących świadectwem wielowiekowego osadnictwa (Tabela nr 4). Stanowią one świadectwo obecności osiedli ludzkich na przestrzeni wieków. Spośród zabytków archeologicznych największe znaczenie dla odtworzenia historii miejscowego osadnictwa mają osady. Rozwój sieci osadniczej na terenie gminy Kluki związany jest z kulturą łużycką, prapolską.

Tabela nr 4. Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Kluki ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze	Nr obszaru AZP
1	Drzyzdówki	1	53	74-49
2	Huta Strzyżewska	1	63	74-49
3	Imielnia	1	38	74-49
4	Imielnia	2	39	74-49
5	Imielnia	3	40	74-49
6	Imielnia	4	41	74-49
7	Imielnia	5	42	74-49
8	Imielnia	6	43	74-49
9	Imielnia	7	44	74-49
10	Imielnia	8	45	74-49
11	Imielnia	9	46	74-49
12	Mościsko	1	58	74-49
13	Mościsko	2	59	74-49
14	Mościsko	3	60	74-49
15	Mościsko	4	61	74-49
16	Mościsko	5	62	74-49
17	Ojszczywilk	1	36	74-49
18	Ojszczywilk	2	37	74-49
19	Roździn	1	47	74-49
20	Roździn	2	48	74-49
21	Roździn	3	49	74-49
22	Roździn	4	50	74-49
23	Roździn	5	51	74-49
24	Roździn	6	52	74-49
25	Strzyżewice	2	1	74-49
26	Strzyżewice	11	54	74-49
27	Strzyżewice	12	55	74-49
28	Strzyżewice	13	56	74-49
29	Strzyżewice	14	57	74-49
30	Parzno	1	2	74-50
31	Parzno	2	14	74-50
32	Parzno	3	15	74-50
33	Parzno	4	16	74-50
34	Parzno	5	17	74-50
35	Strzyżewice	1	1	74-50
36	Strzyżewice	3	6	74-50
37	Strzyżewice	4	7	74-50
38	Strzyżewice	5	8	74-50
39	Strzyżewice	6	9	74-50
40	Strzyżewice	7	10	74-50
41	Strzyżewice	8	11	74-50
42	Strzyżewice	9	12	74-50

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze	Nr obszaru AZP
43	Strzyżewice	10	13	74-50
44	Wierzchy Parzeńskie	1	18	74-50
45	Kluki	5	29	75-49
46	Kluki	6	30	75-49
47	Kluki	7	31	75-49
48	Kluki	8	32	75-49
49	Kluki	9	33	75-49
50	Kluki	10	34	75-49
51	Kluki	11	35	75-49
52	Kluki	12	36	75-49
53	Kluki	13	37	75-49
54	Kluki	14	38	75-49
55	Kluki	15	39	75-49
56	Osina (Ujście)	7	25	75-49
57	Osina (Ujście)	9	27	75-49
58	Osina	1	19	75-49
59	Osina	2	20	75-49
60	Osina	3	21	75-49
61	Osina	4	22	75-49
62	Osina	5	23	75-49
63	Osina	6	24	75-49
64	Osina	10	28	75-49
65	Ścichawa	1	40	75-49
66	Ścichawa	2	41	75-49
67	Ścichawa	3	42	75-49
68	Ścichawa	4	43	75-49
69	Ścichawa	5	44	75-49
70	Teofilów	1	45	75-49
71	Kaszewice	20	19	75-50
72	Kluki	1	9	75-50
73	Kluki	2	10	75-50
74	Kluki	3	11	75-50
75	Kluki	4	15	75-50
76	Kolonia Kaszewice	1	17	75-50
77	Kolonia Kaszewice	2	18	75-50
78	Kolonia Kaszewice	3	20	75-50
79	Podścichawa	1	14	75-50
80	Podwódka	1	6	75-50
81	Podwódka	2	7	75-50
82	Podwódka	3	8	75-50
83	Podwódka	4	12	75-50
84	Podwódka	5	13	75-50
85	Ścichawa	1	16	75-50
86	Wierzchy	1	1	75-50

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze	Nr obszaru AZP
87	Wierzchy	2	2	75-50
88	Wierzchy	3	3	75-50
89	Wierzchy	4	4	75-50
90	Bożydar	1	2	76-49
91	Chmielowiec	1	1	76-49
92	Kaszewice	1	30	76-49
93	Kaszewice	21	3	76-49
94	Kawalce	1	17	76-49
95	Trząs	2	4	76-49
96	Żar	1	7	76-49
97	Żar	2	8	76-49
98	Żar	3	9	76-49
99	Żar	4	10	76-49
100	Żar	5	11	76-49
101	Żar	6	12	76-49
102	Żar	7	6	76-49
103	Żar	8	19	76-49
104	Żar	9	22	76-49
105	Żar	10	23	76-49
106	Żar	11	24	76-49
107	Żar	12	25	76-49
108	Żar	13	26	76-49
109	Żar	14	27	76-49
110	Kaszewice	2	1	76-50
111	Kaszewice	3	2	76-50
112	Kaszewice	4	3	76-50
113	Kaszewice	5	4	76-50
114	Kaszewice	6	5	76-50
115	Kaszewice	7	6	76-50
116	Kaszewice	8	7	76-50
117	Kaszewice	9	8	76-50
118	Kaszewice	10	9	76-50
119	Kaszewice	11	10	76-50
120	Kaszewice	12	11	76-50
121	Kaszewice	13	12	76-50
122	Kaszewice	14	13	76-50
123	Kaszewice	15	14	76-50
124	Kaszewice	16	15	76-50
125	Kaszewice	17	16	76-50
126	Kaszewice	18	17	76-50
127	Kaszewice	19	18	76-50
128	Kuźnica Kaszewska	1	21	76-50
129	Kuźnica Kaszewska	2	22	76-50
130	Kuźnica Kaszewska	3	23	76-50

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze	Nr obszaru AZP
131	Kuźnica Kaszewska	4	24	76-50
132	Kuźnica Kaszewska	5	25	76-50
133	Trząs	1	29	76-50
134	Zarzecze	1	30	76-50
135	Zarzecze	2	31	76-50
136	Zarzecze	3	32	76-50
137	Zarzecze	4	33	76-50

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 5 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 5. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GMINIE KLUKI	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • opracowana gminna ewidencja zabytków; • występowanie stanowisk archeologicznych; • okazałe obiekty sakralne, w tym Sanktuarium w Parznie oraz zespoły pałacowo - dworsko - folwarczne z założeniami parkowymi; • zachowane w znacznym stopniu historyczne układy wsi oraz tradycyjny układ zagrody; • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody: Obszar Chronionego Krajobrazu „Doliny Widawki”, pomniki przyrody i użytki ekologiczne; • dogodne połączenie komunikacyjne - droga krajowa 74, lokalizacja blisko autostrady A1; • aktywna działalność Gminnego Ośrodka Kultury w Klukach oraz Muzeum Modlitewnika Polskiego im. Wandy Malczewskiej w Parznie; • oznakowane trasy rowerowe, w tym Łódzka Magistrala Rowerowa N-S; • atrakcyjne środowisko przyrodnicze gminy - duże kompleksy stawów rybnych oraz lasy i grunty leśne zajmujące ponad 46% powierzchni gminy i są najbardziej charakterystycznym elementem środowiska i krajobrazu gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> • stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia; • niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczane na ochronę zabytków; • niewystarczająca wizualizacja obszaru (niewiele tablic informacyjnych, oznakowań tras, szlaków, miejsc historycznych); • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • niewielka baza turystyczna i gastronomiczna; • miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy nieuwzględniające obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków; • brak uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo - budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób 	<ul style="list-style-type: none"> • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • niewykorzystanie potencjału turystycznego poprzez niedoinwestowanie infrastruktury: punktów widokowych, bazy noclegowej, ścieżek spacerowych i rowerowych;

<p>zagospodarowania obiektów zabytkowych;</p> <ul style="list-style-type: none"> • oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie. 	<ul style="list-style-type: none"> • słaba kondycja i sytuacja ekonomiczna, spadek dochodów ludności wiejskiej; • pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami.
---	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności, jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań oraz zadania. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 6 i 7.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Kluki.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Kluki.

Tabela nr 6. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Kluki.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych, takich jak Gminny Ośrodek Kultury, Gminna Biblioteka Publiczna, Muzeum Polskiego Modlitewnika im. Wandy Malczewskiej, w zakresie propagowania walorów gminy.	Ilość podjęcia wspólnych działań, inwestycji, ilość turystów odwiedzających poszczególne obiekty/ atrakcje
	Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów.	Ilość postawionych znaków/ tablic
	Ustawienie tablic informacyjnych zawierających historię oraz opis obiektu przy wszystkich obiektach wpisanych do rejestru zabytku.	Gdzie ustawiono tablice, jakie informacje wskazano
	Oznakowanie obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wraz ze zdjęciami, w Systemie Informacji Przestrzennej gminy Kluki.	Czy wprowadzono obiekty do systemu
	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku	Ilość chętnych osób do złożenia wniosków, ilość złożonych wniosków

	z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.	
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy Kluki.	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. 2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną. 3. Skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji
	Systematyczne opracowywanie aktualizacji Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego.	Czy opracowano aktualizację Planu
	Opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji, w którym wskazane zostaną do rewitalizacji historyczne układy ruralistyczne w Kaszewicach, Klukach i Parznie.	Czy opracowano plan, z kim współpracowano, wartość poniesionych środków
	Opracowanie uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane obiektów wpisanych do rejestru zabytków, uwzględniające obowiązujące przepisy dające możliwość dotowania także obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Czy opracowano uchwałę
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji poprzez systematyczne opracowanie sprawozdań z realizacji GPOnZ.	Weryfikacja podmiotów wskazanych w GPOnZ do realizacji określonych zadań oraz zapoznanie ich z określonymi zadaniami
	Prowadzenie nadzoru konserwatorskiego nad inwestycjami ziemnymi realizowanymi przez gminę, a stanowiącymi zagrożenie dla zabytków archeologicznych.	Ilość przeprowadzonych nadzorów, ilość realizowanych prac ziemnych

	Interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego, przy obiektach zabytkowych oraz ujętych w ewidencji gminnej (zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowy i przebudowy zmieniające bryłę budynków) we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość podjętych interwencji
	Wspieranie prac porządkowych na terenach zabytkowych parków (w Klukach, Parznie, Słupi, Strzyżewicach) oraz cmentarzach (w Kaszewicach, Klukach, Parznie, Trząsie) po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych prac, ich zakres, z kim współpracowano
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego przy ścisłej współpracy, np. z Lokalną Grupą Działania „Kraina Wielkiego Łuku Warty”, Stowarzyszeniem „Moja Wieś-Mój Dom” w Kaszewicach.	Ilość pozyskanych środków, z kim współpracowano, na jakie zadania pozyskano środki

Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Kluki.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Popularyzowanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.	Stworzenie vademecum poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych dotyczącego prac i obowiązków.	Ilość wydanych vademecum, ilość osób zainteresowanych vademecum, ilość pobrań vademecum na stronie
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków oraz promocjo dziedzictwa kulturowego, np. z Lokalną Grupą Działania „Kraina Wielkiego Łuku Warty”, Stowarzyszeniem „Moja Wieś-Mój Dom” w Kaszewicach, Ochotniczymi Strażami Pożarnymi.	Ilość podjętych działań
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych

	<p>problematyce dziedzictwa kulturowego gminy we ścisłej współpracy z Gminnym Ośrodkiem Kultury, Gminną Biblioteką Publiczną, Muzeum Polskiego Modlitewnika im. Wandy Malczewskiej oraz Stowarzyszeniem „Moja Wieś-Mój Dom” w Kaszewicach, LDG „Kraina Wielkiego Łuku Warty”.</p>	<p>publikacjami</p>
	<p>Współpraca przy działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej wystaw, konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki itp.</p>	<p>Ilość opracowanych konkursów, wystaw, z kim współpracowano</p>
	<p>Promowanie i organizowanie/ współorganizowanie imprez gminnych (dożynki), folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy.</p>	<p>Ilość odbytych imprez, ilość wypromowanych imprez</p>
	<p>Promowanie istniejących szlaków turystycznych (Szlak Wodny Rzeki Widawki, szlaki rowerowe - Łódzka Magistrala Rowerowa N-S, trasa rowerowa Grobla - Wierzchy Kluckie - Parzno, regionalny szlak turystyczny: Łódzki Szlak Konny) oraz opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego, takie jak np. Sanktuarium w Parznie, kościół w Kaszewicach słynący z łask obraz Matki Bożej, przy współpracy z Gminnym Ośrodkiem Kultury.</p>	<p>Ilość nowych szlaków, z kim współpracowano</p>

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno - prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Kluki,
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy Kluki,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy Kluki dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,

- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy Kluki,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• **źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie i powiatowe,
- dotacje gminne,
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,

- Fundusz Kościelny,
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

• **źródła zagraniczne:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020,
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,

- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** - Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków działając na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz mając na uwadze przepisy zawarte w ustawie z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Łódzkiego, pozostających w dyspozycji Łódzkiego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Wnioski o udzielenie dofinansowania zadań składa się w terminach:

- do dnia 28 lutego - na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone w bieżącym roku,
- do dnia 30 czerwca - na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Rady Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Łódzkiego - regulamin określający zasady, tryb udzielania oraz rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa łódzkiego określa uchwała nr XIX/358/11 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 20 grudnia 2011 r., dotycząca zabytków nieruchomych, ruchomych lub archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków województwa łódzkiego, znajdujących się na stałe w granicach administracyjnych i posiadających duże znaczenie dla dziedzictwa kulturowego województwa łódzkiego. Termin składania wniosków wyznaczony w ogłoszeniu o konkursie podanym do publicznej wiadomości (co najmniej trzydziestodniowy).

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 506), dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Gmina Kluki nie ma opracowanej uchwały określającej zasady udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

• **Konkurs „Zabytek Zadbany”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczony kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i cieplnej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• **Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi pn. „Przyrodnicze perły województwa łódzkiego - program rewaloryzacji zabytkowych parków”**

Program ukierunkowany jest na finansowe wsparcie działań podejmowanych w parkach usytuowanych na terenie województwa łódzkiego, objętych ochroną na podstawie Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zwanych dalej parkami lub obiektami, pod warunkiem, że są one ogólnodostępne, a wejście na ich teren jest nieodpłatne. Celem Programu jest zachowanie i ochrona dziedzictwa historyczno - przyrodniczo - kulturowego wyżej wymienionych obiektów poprzez ich rewaloryzację.

Podjęte w ramach Programu działania mają jednocześnie służyć dostosowaniu chronionych parków do potrzeb społecznych i edukacyjnych oraz umożliwić społeczeństwu korzystanie z ich walorów przyrodniczych.

Nabór wniosków odbywa się w terminach określonych w Regulaminach kolejnych edycji Konkursu, których ilość uzależniona jest od stopnia rozdysponowania środków przeznaczonych na realizację Programu.

• Program Kultura - Interwencje

Organizatorem Programu jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Pilotażowa edycja programu odbyła się w 2013 r.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź - KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• Program „Niepodległa” na lata 2017 - 2021

Program dotacyjny „Niepodległa”, skierowany do organizacji pozarządowych i samorządowych instytucji kultury, ma wspierać organizatorów obchodów stulecia odzyskania niepodległości, którzy planują przygotowanie wydarzeń lokalnych i regionalnych. Budżet na dofinansowanie działań w ramach tego programu wynosi 6 milionów zł, a pojedynczy wniosek może uzyskać dotację od 8 do 150 tys. zł. Od organizatorów wymagane jest zapewnienie 15% udziału własnego. Rodzaje kwalifikujących się zadań: festiwale, koncerty, spektakle, wytyczenie i oznakowanie szlaków tematycznych i historycznych, tworzenie archiwów historii mówionej

i archiwów społecznych, projekty animacyjno-edukacyjne, oparte na interakcji i współdziałaniu, np.: warsztaty, gry terenowe, questy, wystawy wraz z katalogami i publikacje.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2019, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

• **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020**

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży,
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej,

- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi, mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

• **Kreatywna Europa**

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie, wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

• **Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy,
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli,
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości,
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego,
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii,
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie

horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

• Program operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki, to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

• Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2018 r. poz. 1398 z późn. zm.)

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

• **Regionalny Program Operacyjny Województwa łódzkiego na lata 2014 - 2020 (RPO Wł 2014 - 2020)**

Regionalny Program Operacyjny Województwa łódzkiego na lata 2014 - 2020 opracowany został w grudniu 2014 r., zaktualizowany w grudniu 2018 r. Jest to program operacyjny finansowany zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), jak i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS).

Celem strategicznym RPO Wł jest: poprawa konkurencyjności gospodarczej, spójności społecznej i dostępności przestrzennej województwa przy zrównoważonym wykorzystaniu specyficznych cech potencjału gospodarczego i kulturowego regionu oraz przy pełnym poszanowaniu jego zasobów przyrodniczych. Cel ten zostanie osiągnięty poprzez podniesienie konkurencyjności i innowacyjności gospodarki, poprawę atrakcyjności inwestycyjnej ośrodków miejskich i usprawnienie powiązań między nimi, zwiększenie atrakcyjności osiedleńczej i turystycznej oraz przełamywanie barier strukturalnych na obszarach o niższym potencjale rozwojowym.

RPO Wł na lata 2014 - 2020 składa się z dwunastu osi priorytetowych, w tym Oś VI. Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu. Oś ta zakłada, że kluczowymi wyzwaniami w zakresie rewitalizacji i potencjału endogenicznego będą: zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego, rozwój instytucji kultury, efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów w zakresie rozwoju przedsiębiorczości i zrównoważonej turystyki oraz kompleksowa rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich.

Rewitalizacja i aktywizacja tych terenów powinna być związana z kompleksowymi działaniami dot. rozwoju wielofunkcyjnych obszarów wiejskich poprzez aktywizację zawodową mieszkańców terenów zrewitalizowanych. W zakresie potencjału kulturowego interwencja przyczyni się do ochrony dziedzictwa kulturowego oraz efektywnego wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych dla rozwoju gospodarczego, poprawy dostępu do kultury, wzmocnienia funkcji edukacyjnej, a także zwiększenia poziomu identyfikacji mieszkańców z regionem. W zakresie rewitalizacji nastąpi przywrócenie funkcji gospodarczych i społecznych na obszarach zdegradowanych, integracja przestrzenna oraz poprawa jakości przestrzeni publicznych, co przyczyni się do ograniczenia ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz wpłynie na jakość życia mieszkańców.

W ramach Osi priorytetowej VI wyznaczono do realizacji:

Priorytet inwestycyjny 6c. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Cel szczegółowy. Zwiększona partycypacja w kulturze na terenie województwa łódzkiego.

Wielokulturowość, wielowyznaniowość oraz wielonarodowość regionu łódzkiego, mieszanie i przenikanie się różnorodnych tradycji i zwyczajów przyczyniło się do powstania zbioru cennych obiektów dziedzictwa kulturowego. Zachowanie dziedzictwa kulturowego, jak również ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego stanowią ważne czynniki kształtujące i wpływające na atrakcyjność regionu. Efektywne zagospodarowanie i wykorzystanie zarówno zasobów kulturowych jak i naturalnych, wpisanych w krajobraz województwa łódzkiego, pozytywnie wpłynie na poprawę konkurencyjności regionu. W ramach PI 6c przewiduje się wspieranie działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego, naturalnego oraz wsparcie instytucji kultury. Inwestycje zaplanowane w ramach PI 6c przyczynią się do wzrostu partycypacji w kulturze na terenie województwa łódzkiego.

Przedsięwzięcia dotyczące prac konserwatorskich i restauratorskich oraz w odniesieniu do instytucji kultury wpłyną na podniesienie świadomości historycznej mieszkańców województwa poprzez poszerzenie oferty kulturalnej w regionie, co tym samym przełoży się na podniesienie uczestnictwa w kulturze mieszkańców regionu oraz potencjalnych turystów.

Typy przedsięwzięć przewidziane w ramach PI 6c:

- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych wraz z ich otoczeniem oraz zakup wyposażenia niezbędnego do zachowania pełnionych przez nie dotychczas funkcji kulturalnych lub nadaniem im takich funkcji,
- roboty budowlane z wyłączeniem prac polegających na budowie oraz/lub zakup wyposażenia do obiektów instytucji kultury, zabezpieczenie zasobów instytucji kultury na wypadek zagrożeń, w szczególności w zakresie zabezpieczeń np. przeciwpożarowych.

Ponadto, w ramach interwencji PI 6c możliwa jest również realizacja kompleksowego projektu, którego elementem mogą być działania polegające na konserwacji i renowacji zabytków ruchomych, w tym przede wszystkim muzealiów, starodruków, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów, księgozbiorów.

Priorytet inwestycyjny 8b. Wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcanie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój.

Cel szczegółowy: Zwiększone wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych województwa łódzkiego dla rozwoju gospodarki turystycznej.

PI 8b ukierunkowany jest na wykorzystanie i rozwój potencjałów endogenicznych regionu łódzkiego, opartych na walorach przyrodniczych i kulturowych, określonych w polityce terytorialno-funkcjonalnej SRWŁ 2020w celu rozwoju przedsiębiorczości z zachowaniem zasad zrównoważonej turystyki.

Typy przedsięwzięć przewidziane w ramach PI 8b: Budowa, przebudowa infrastruktury turystycznej (w tym obiektów i urzędzeń) wraz z zakupem wyposażenia i sprzętu oraz zagospodarowanie otoczenia pozostającego w bezpośredniej lokalizacji inwestycji. W ramach interwencji PI 8b wsparcie mogą uzyskać również projekty związane z adaptacją obiektów do pełnienia funkcji turystycznych.

Priorytet inwestycyjny 9b. Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich.

Cel szczegółowy: Przywrócenie lub nadanie funkcji społecznych i gospodarczych na terenach zdegradowanych.

Typy przedsięwzięć przewidziane w ramach PI 9b:

- renowacja, adaptacja budynków, obiektów, terenów i przestrzeni prowadząca do przywrócenia lub nadania nowych funkcji, wraz z możliwością zakupu sprzętu i wyposażenia niezbędnego do realizacji celu interwencji 9b,
- rewitalizacja tkanki mieszkaniowej w ramach części wspólnych wielorodzinnych budynków, w tym termomodernizacja budynków mieszkalnych (jako element szerszego projektu).

10. Podsumowanie

GPOnZ stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kultury. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kultury. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy przez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

Określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych - powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych - stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane.
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie.
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach.
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej.
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
15. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Klukach;
16. Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi.
17. Osadnictwo Kotliny Szczercowskiej w okresie nowożytnym w świetle badań archeologicznych i źródeł pisanych, Uniwersytet Zielonogórski Wydział Humanistyczny Instytut Historii Marcin Szymański, Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Wojciecha Dzeduszyckiego, Zielona Góra 2005 r.
18. Kanon krajoznawczy województwa łódzkiego, Pod redakcją Jolanty Śledzińskiej, Andrzeja Wielochy i Bogdana Włodarczyka, Warszawa - Łódź 2011.
19. Jolanta Piasta, Zarys dziejów Kurnosa i okolic [w] Kaszewice Kurnos Trząs, s. 13-14, Wydawnictwo Muzealne, Bełchatów 2011.
20. Jacek Niewieczerał, Kościół Świętej Trójcy w Kaszewicach [w] Kaszewice Kurnos Trząs, Wydawnictwo Muzealne, Bełchatów 2011.
21. <http://kluki.pl/>.
22. <http://lodzkie.travel/?kat=gminy&id=01052>.
23. <http://www.kultura.lodz.pl/pl/poi/1011052>.
24. www.stat.gov.pl/gus.
25. www.isap.sejm.gov.pl.

12. Spis tabel, rysunków i zdjęć

- 1.** Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Kluki.
- 2.** Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w gminie Kluki.
- 3.** Tabela nr 3. Obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków z terenu gminy Kluki.
- 4.** Tabela nr 4. Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Kluki ujęte w gminnej ewidencji zabytków.
- 5.** Tabela nr 5. Analiza SWOT.
- 6.** Tabela nr 6. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I.
- 7.** Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II.
- 8.** Rys. nr 1. Historyczny układ przestrzenny - miejscowość Kaszewice.
- 9.** Rys. nr 2. Historyczny układ przestrzenny - miejscowość Kluki.
- 10.** Rys. nr 3. Historyczny układ przestrzenny - miejscowość Parzno.
- 11.** Zdjęcia nr 1, 2. Kościół filialny pw. Świętej Trójcy, Kaszewice.
- 12.** Zdjęcia nr 3, 4. Zdjęcia nr 1, 2. Kościół filialny pw. Świętej Trójcy, Kaszewice.
- 13.** Zdjęcia nr 5, 6, 7. Zespół pałacowo - parkowy, Kluki (źródło: zdjęcia nr 5, 5 - Urząd Gminy, zdjęcia nr 7 - <http://www.kultura.lodz.pl/pl/poi/2427>, data dostępu 20.05.2019 r.).
- 14.** Zdjęcia nr 8, 9, 10. Zespół dworsko - parkowy, Słupia.
- 15.** Zdjęcia nr 11, 12. Muzeum Modlitewnika Polskiego im. Wandy Malczewskiej, Parzno.